

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
КАФЕДРА НІМЕЦЬКОЇ ТА ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВ
І МЕТОДИКИ ЇХ НАВЧАННЯ

"До захисту допускаю"

завідувач кафедри англійської мови та перекладу

кандидат психологічних наук, доцент

_____ Ю. О. Талалай

" ____ " _____ 2025 р.

ЖАНРОВІ ТА ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОМАНУ
БЛЯШАНИЙ БАРАБАН

Спеціальність: 014 Середня освіта (Німецька мова
та зарубіжна література)

Освітня програма: Середня освіта (Мова і література
(німецька, англійська))

Магістерська робота

на здобуття кваліфікації – Магістр середньої освіти. Вчитель німецької мови та зарубіжної літератури, вчитель англійської мови та зарубіжної літератури

Автор роботи

Балаж Тетяна Іванівна

Науковий керівник

кандидат філологічних наук, доцент

кафедри англійської мови та перекладу

Лопушанський Ярослав Михайлович

Жанрові та лінгвістичні особливості роману Бляшаний барабан

Оцінка за стобальною шкалою _____

Оцінка за національною чотирибальною шкалою _____

Коротка мотивація захисту:

This image shows a blank sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

_____ Голова ЕК _____
 дата підпис прізвище, ініціали

Секретар ЕК _____
 підпис _____ прізвище, ініціали _____

АНОТАЦІЯ

Магістерська робота присвячена аналізу жанрових та лінгвістичних особливостей роману «Бляшаний барабан» Гюнтера Грасса та виявленню його місця в літературному процесі другої половини ХХ століття. У роботі розкрито вплив біографії та історичного контексту на формування художнього світу письменника; досліджено жанрову специфіку роману, зокрема елементи магічного реалізму, гротеску та соціальної сатири як засобів критичного осмислення історії; проаналізовано стильові домінанти твору (символіка, метафорика, інтертекстуальність); визначено лінгвістичні особливості прози Гюнтера Грасса (синтаксичні конструкції, використання просторіччя, риторичні прийоми). Теоретичне значення роботи полягає у комплексному дослідженні роману як канонічного тексту повоєнної німецької літератури, а її прикладний характер відображено у розробці методичних рекомендацій щодо використання твору в освітньому процесі для формування критичного мислення та міжкультурної компетентності студентів.

Ключові слова: Гюнтер Грасс, «Бляшаний барабан», магічний реалізм, гротеск, сатира, лінгвостилістика, художній образ, інтертекстуальність, німецька література ХХ століття, методика викладання.

Abstract

This Master's thesis is dedicated to the analysis of the genre and linguistic features of Günter Grass's novel "The Tin Drum" and the determination of its place in the literary process of the second half of the 20th century. The work explores the influence of the author's biography and historical context on the formation of his artistic world; investigates the genre specificity of the novel, particularly the elements of magic realism, grotesque, and social satire as means of critical historical reflection; analyzes the stylistic dominants of the work (symbolism, metaphor, intertextuality); and identifies the linguistic features of Grass's prose (syntactic structures, use of colloquialisms, rhetorical

devices). The theoretical significance of the thesis lies in the comprehensive study of the novel as a canonical text of post-war German literature, and its applied nature is reflected in the development of methodological recommendations for using the work in the educational process to foster students' critical thinking and intercultural competence.

Keywords: Günter Grass, "The Tin Drum", magic realism, grotesque, satire, linguostylistics, literary image/artistic figure, intertextuality, 20th-century German literature, teaching methodology.

Kurzfassung

Die Masterarbeit widmet sich der Analyse der genre- und linguistischen Besonderheiten des Romans „Die Blechtrommel“ von Günter Grass und der Bestimmung seiner Stellung im literarischen Prozess der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts. In der Arbeit werden der Einfluss der Biographie und des historischen Kontextes auf die Gestaltung der künstlerischen Welt des Schriftstellers untersucht; die Genrespezifik des Romans erforscht, insbesondere die Elemente des magischen Realismus, der Groteske und der Sozialen Satire als Mittel zur kritischen Aufarbeitung der Geschichte; die stilistischen Dominanten des Werkes (Symbolik, Metaphorik, Intertextualität) analysiert; und die linguistischen Besonderheiten von Grass' Prosa (syntaktische Konstruktionen, Verwendung von Umgangssprache, rhetorische Figuren) bestimmt. Die theoretische Bedeutung der Arbeit liegt in der umfassenden Untersuchung des Romans als kanonischen Textes der deutschen Nachkriegsliteratur, und ihr angewandter Charakter spiegelt sich in der Ausarbeitung methodischer Empfehlungen für den Einsatz des Werkes im Bildungsprozess zur Förderung des kritischen Denkens und der interkulturellen Kompetenz der Studierenden wider.

Schlüsselwörter: Günter Grass, „Die Blechtrommel“, magischer Realismus, Groteske, Satire, Linguostilistik, Kunstfigur/Literarische Figur, Intertextualität, deutsche Literatur des 20. Jahrhunderts, Didaktik.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1 БІОГРАФІЯ ГЮНТЕРА ГРАССА ТА ЇЇ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ЛІТЕРАТУРНОГО ШЛЯХУ ПИСЬМЕННИКА	7
1.1. Життєвий і творчий шлях Гюнтера Грасса	7
1.2. Вплив історичних та соціально-політичних подій на творчість письменника.	13
1.3. Гюнтер Грасс у контексті літературного процесу другої половини ХХ ст.	19
РОЗДІЛ 2 ЖАНРОВІ ТА ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОМАНУ «БЛЯШАНИЙ БАРАБАН»	27
2.1. Жанрова специфіка роману: магічний реалізм, елементи гротеску та сатири	27
2.2. Стильові домінанти: символіка, метафорика, художні образи та інтертекстуальність	33
2.3. Лінгвістичні особливості: синтаксичні конструкції, використання просторіччя, діалектизмів, риторичних прийомів	40
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ РОМАНУ “БЛЯШАНИЙ БАРАБАН” У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ	46
3.1. Роман Гюнтера Грасса в шкільній та університетській програмі	46
3.2. Методичні підходи до аналізу твору: історико-літературний, культурологічний, лінгвостилістичний	52
3.3. Практичні шляхи інтеграції роману в навчальні курси з літератури та лінгвістики	61
ВИСНОВКИ	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	74

ВСТУП

Роман Гюнтера Грасса «Бляшаний барабан» є одним із найвизначніших творів німецької літератури другої половини XX століття. Він поєднує риси історичного роману, сатиричного гротеску та магічного реалізму, що робить його унікальним явищем у світовому літературному процесі. Твір вирізняється не лише своєю тематичною глибиною, а й особливою мовною організацією, яка відображає індивідуальний стиль автора та його бачення складних історико-соціальних процесів.

«Бляшаний барабан» відображає не лише події та духовну атмосферу Німеччини першої половини XX ст., але й порушує універсальні питання ідентичності, пам'яті, історичної відповідальності. Образ головного героя Осгара Мацерата став символом протесту проти суспільних норм, лицемірства та політичного цинізму. Мова і стиль роману, позначені гротеском, сатирою, багат шаровою символікою та інтертекстуальністю, дозволяють трактувати його як багаторівневий художній текст, відкритий для різних інтерпретацій.

Аналіз жанрових і лінгвістичних особливостей «Бляшаного барабана» дає змогу не лише глибше зрозуміти індивідуальний стиль Гюнтера Грасса, але й простежити, яким чином літературні та мовні засоби сприяють створенню цілісної художньої картини. Дослідження ґрунтується на працях німецьких і зарубіжних літературознавців, серед яких варто відзначити дослідження Г. Коопманна [35], Д. Пріса [47] та М. Флюдернік [19], а також українських науковців Г. Шевців [10], О. Істоміни [8] та С. Маценка [9].

Актуальність дослідження зумовлена потребою сучасної філології у вивченні взаємозв'язку між жанровими та мовно стилістичними характеристиками літературного твору, а також необхідністю осмислення ролі роману «Бляшаний барабан» у формуванні європейської культурної пам'яті. Крім того, важливим є методичний аспект: твір активно вивчається у

зкладах освіти як у Німеччині, так і в інших країнах, що робить його цінним матеріалом для навчального процесу.

Об'єктом дослідження є роман Гюнтера Грасса «Бляшаний барабан».

Предметом дослідження виступають жанрові та лінгвістичні особливості роману.

Мета роботи полягає у виявленні та аналізі жанрових і лінгвістичних характеристик роману «Бляшаний барабан», а також у розкритті можливостей його використання в освітньому процесі.

Для досягнення цієї мети у роботі ставляться такі завдання:

1. Розкрити основні біографічні та творчі етапи Гюнтера Грасса та визначити їхній вплив на його літературну діяльність.
2. Проаналізувати жанрові особливості роману «Бляшаний барабан».
3. Визначити лінгвістичні та стилістичні особливості тексту роману.
4. Охарактеризувати стан вивчення роману у сучасній літературознавчій науці.
5. Розглянути методичні підходи до вивчення «Бляшаного барабана» у навчальних закладах.

Методи дослідження. У роботі застосовано історико-літературний метод для аналізу творчості Грасса в контексті німецької літератури ХХ ст.; структурно-стилістичний метод для виявлення жанрових та мовних особливостей роману; порівняльний метод для співвіднесення роману з іншими творами Грасса та його сучасників; а також елементи педагогічного аналізу для розгляду шляхів інтеграції роману у навчальний процес.

Теоретична значущість дослідження полягає у поглибленні знань про жанрову специфіку роману Грасса та лінгвістичні засоби його побудови, що розширює теоретичні основи сучасного літературознавства й лінгвостилістики.

Практична значущість роботи полягає у можливості використання її результатів у навчальному процесі, зокрема у курсах зарубіжної літератури,

німецької філології, культурології, а також у розробці методичних матеріалів для вивчення роману в школах та університетах.

Структура роботи містить такі основні складові частини: вступ, три розділи, висновки та список використаних джерел.

РОЗДІЛ I. БІОГРАФІЯ ГЮНТЕРА ГРАССА ТА ЇЇ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ЛІТЕРАТУРНОГО ШЛЯХУ ПИСЬМЕННИКА

1.1. Життєвий і творчий шлях Гюнтера Грасса

Гюнтер Вільгельм Грасс народився 16 жовтня 1927 року в Данцігу (нині Гданськ, Польща), в родині нижчого середнього класу. Його батько, Вільгельм Грасс, був німцем лютеранського віросповідання, а матір, Хелене (до шлюбу – Кнофф), походила з кашубської-польської спільноти та була католичкою. Це змішання культурних, мовних і релігійних традицій стало одним із ключових елементів, які згодом відобразяться в творчості Грасса.

Грасс ріс у Лангфур – передмісті Данцігу – в середовищі, де співіснували німецька, польська й кашубська ідентичності. Саме це мультикультурне тло створювало багатшаровість сприйняття «дому», «нації», «мови» – тем, які пізніше відіграватимуть центральну роль у його прозі. У спогадах і мемуарах він часто звертається до атмосфери Данцігу міжвоєнного періоду, коли статистична більшість населення була німецькою, але польська та кашубська культури мали значну присутність у побуті [25].

Шкільна освіта Грасса пройшла в гімназії «Conradinum» у Данцігу. Це був тип гімназії, в якій на той час навчалися діти міського середовища, з акцентом на класичну освіту, латину, німецьку літературу й історію. З дитинства він також був вихованцем католицької церкви: під час дитинства служив при вівтарі і сприймав церковне навчання як частину свого морального і культурного формування.

Світоглядні орієнтири Грасса в ранні роки формувалися на перетині сімейних цінностей, релігійного виховання та атмосфери передвоєнного Данціга. Його родина вела просте, купецько-магазинне життя – батько тримав продуктовий магазин із квартирою над ним у Лангфурі. Це дало Грассу відчуття «маленького міста», спільноти, де знайомі обличчя, де

традиції і побут тісно пов'язані з мовою й культурою людей. Він спостерігав сусідські стосунки, мовні бар'єри, етнічні та релігійні напруження, що були «звичним» бекграундом.

Початок його підліткового віку припав на час зростання націонал-соціалістичної риторики в Данцигу. Уперше юний Грасс стає свідком активного впливу ідеологій, що формували суспільні настрої, мовну політику, сусідські конфлікти, зміни у школах і громадських інституціях. Він приєднується до «Hitlerjugend» («гітлерюгенду») – типового кроку для хлопців його віку – що знайшло відображення в його пізніших художніх образах.

Соціальне середовище, у якому зростав майбутній нобелівський лауреат, вирізнялося скромними побутовими умовами, типовими для провінційної нижньої буржуазії. У своєму інтерв'ю «The Paris Review» Грасс пригадував, що їхня квартира була маленькою, а простір доводилося ділити з батьками та сестрою, тому він облаштовував собі невеличкий «куточок» для книжок та малювання, де міг розвивати уяву. Така побутова тіснота стимулювала пошук внутрішнього простору для самовираження, що відобразилося у його схильності до мистецької творчості – як у слові, так і в графіці.

Культурне середовище Данцигу 1920-30-х років мало особливий вплив на формування особистості Грасса. Місто, що перебувало у статусі Вільного міста під егідою Ліги Націй, поєднувало німецьку більшість населення з польською та кашубською меншинами, а також відзначалося релігійною мозаїкою – від католицизму до протестантизму. Така полікультурність давала дитині досвід співіснування різних традицій, мов та ідентичностей. На думку дослідників, саме ця мультикультурна атмосфера заклала основу для багатьох тем у подальшій творчості письменника, зокрема у романі «Бляшаний барабан», де Данциг постає як метафора Європи ХХ століття [52, с. 39].

Важливим компонентом культурного виховання було й навчання. Грасс відвідував гімназію «Conradinum», де отримав класичну середню освіту, що включала німецьку літературу, історію, латину. Окрім формальних знань, школа виховувала дисципліну та відчуття належності до німецької культурної традиції. Разом з тим католицьке оточення матері та її родини заклало у Грасса морально-релігійні орієнтири, які у зрілому віці трансформувалися в критичне ставлення до будь-якої догми, але залишилися основою для пошуку духовних сенсів у літературі.

Усі ці аспекти – сімейне походження, мультикультурне середовище, школа із сильним літературно-історичним компонентом, релігія, мовна різноманітність і ідеологічні зрушення – заклали фундамент світогляду Грасса: відчуття, що «домівка» не однозначна, ідентичність межує, історія – й тема «пам'яті» стає болісною, а мова – не просто засіб спілкування, але арена боротьби культур.

У дитинстві Гюнтер Грасс виріс у полікультурному середовищі Данцига, але саме роки війни стали для нього періодом глибоких потрясінь і формування ключових екзистенційних питань, які згодом пронизали його творчість. Коли у 1939 році почалася Друга світова війна, йому було лише 12 років, але вже тоді він став свідком поступової мілітаризації суспільства та радикалізації повсякденного життя. Як згадував письменник у мемуарах «Peeling the Onion (Beim Häuten der Zwiebel)», атмосфера воєнного дитинства була наповнена пропагандою, ритуалами лояльності до рейху та поступовим витісненням індивідуальної думки колективними лозунгами.

У підлітковому віці він, як і більшість його ровесників, вступив до «Hitlerjugend» – організації, яка поєднувала спортивні заняття, воєнізовану підготовку та ідеологічне виховання. Для багатьох підлітків цей досвід був частиною нормального соціального життя, але згодом він визнав, що тоді ще не усвідомлював глибини маніпуляцій, на які піддавалася молодь. Саме це переживання стало для Грасса фундаментальним уроком – розумінням того,

як суспільство може бути втягнуте у злочинну систему через поступове привчання до насильства [45].

У 1944 році, коли йому було близько 16-17 років, Грасса мобілізували до військової служби: спочатку в «Reichsarbeitsdienst» («служба праці Рейху»), потім до званої «Waffen-SS», де він був підготовлений як танковий стрілець. У 1945 році, він потрапив до американського полону.

Пізніше, через сорок років після краху нацистського режиму, Гюнтер Грасс згадував: «Завдяки легкому пораненню осколком гранати я зустрів день беззастережної капітуляції великогерманського рейху на лікарняному ліжку. До того моє виховання зводилося до муштри, яка повинна була прищепити мені ідеї націонал-соціалізму» [2, с. 761].

До кінця війни у нього вже з'явилися певні сумніви щодо обраного шляху, проте про будь-який опір не могло бути й мови. На тому етапі його обурювали цинізм військового командування та низький рівень забезпечення армії. У війні Грасс здобув не лише вміння користуватися військовою технікою, а й два важливі життєві уроки: він відчув, що таке страх, і усвідомив, що залишився живим винятково випадково.

Досвід війни мав подвійний вплив на Грасса. По-перше, він закарбував у його пам'яті тему втрати юності та ілюзій. Дитина, яка ще вчора жила у світі книжок і малювання, раптово опинилася у танкових військах, де порядність та моральність підмінювалися наказами і виживанням. По-друге, цей досвід зробив Грасса надзвичайно чутливим до теми історичної відповідальності. Він писав, що особисте відчуття провини, хай і за вимушену участь, стало рушієм його подальшої літературної роботи.

Окрім тем, пов'язаних із війною, цей досвід привів до формування художньої потреби розмірковувати над колективною пам'яттю і історичною відповідальністю. У своїх пізніших свідченнях Грасс визнає, що лише після війни – особливо після Нюрнберзьких трибуналів – він усвідомив масштаб злочинів, які здійснювались під час режиму, і цю усвідомленість перетворив на один із ключових пластів своєї літературної творчості [45].

Ці переживання особливо виразно відобразилися у романі «Бляшаний барабан» («Die Blechtrommel», 1959). Головний герой твору, Оскар Мацерат, навмисне зупиняє свій фізичний розвиток у три роки, аби уникнути дорослішання у світі, сповненому брехні та насильства. У такий спосіб Грасс художньо трансформує власний досвід війни: травму втрати дитинства, неможливість «дорости» до відповідальності та відчуття того, що історія накидає людині роль свідка і співучасника подій. Дитячий погляд Оскара дозволяє авторові водночас дистанціюватися від війни і критично її осмислювати.

Крім того, тема війни і пам'яті наскрізно проходить і крізь інші твори Грасса. У романі «Кішка і миша» (Katz und Maus, 1961) він досліджує юнацький досвід у тіні війни, тоді як у «Собачих роках» (Hundejahre, 1963) простежує вплив нацизму на німецьке суспільство. Таким чином, особистий воєнний досвід став не лише біографічним фактом, але й головним джерелом його літературного світогляду.

Після завершення Другої світової війни Гюнтер Грасс стояв перед вибором, чим займатися далі – чи продовжувати життя, схоже на довоєнне; чи обрати мистецький шлях. Період повоєнного хаосу був складним: руїни, голод, брак ресурсів, але також – час переосмислення і формування нової ідентичності [52, с. 42]. Саме тоді в нього виникло сильне прагнення стати митцем, висловити через образи, графіку чи слово власні спогади, біль і пошуки.

Після повернення з полону Гюнтер Грасс працював на калійних копальнях, а згодом здобув професійні навички каменяра в Дюссельдорфі. Це поєднання фізичної праці та інтелектуальної діяльності стало характерною особливістю його біографії: з одного боку, він мав справу з грубою матеріальною роботою, з іншого – з витонченими видами мистецтва. Саме така комбінація відобразилася у творчості Грасса, що вирізняється одночасним поєднанням грубуватого, тілесного опису та художньої витонченості, особливо помітної в прозі

Перші художні прояви – це дитячі рисунки, ескізи, спроби малювання й моделювання глини, акварелей тощо. У спогадах Грасса згадується, що в квартирі в Данцигу була полиця, спеціально відведена для матеріалів: глина, акварельні фарби, альбом для малювання. Він також колекціонував купони з пачок сигарет, за які отримував репродукції творів мистецтва – репродукцій старих майстрів, таких як Дюрер чи Botticelli – і складав із них альбоми, які мама йому допомагала складати. Це був не просто дитячий збір картинок – це був спосіб вивчення форм, стилів, історії мистецтва в умовах повсякденного життя.

Офіційна освіта Грасса як художника почалася після війни. За джерелами, він навчався у «Kunstakademie Düsseldorf», де вивчав графіку та скульптуру, а потім продовжив навчання в Академії мистецтв у Берліні («Universität der Künste Berlin»). Там же відбувалося становлення його як митця в широкому розумінні – не лише як художника-графіка, а як людини, яка мислить словом, візуальним образом і метафорою одночасно [17].

Важливо, що становлення Грасса не обмежувалось лише академічним навчанням. Після війни він працював у шахті, був учнем каменяр, що дало йому фізичне відчуття матеріалу, форм, простору – та відчуття праці, яка пов'язана із конкретним тілом і ремеслом [22]. Цей досвід ручної праці з матеріалом глибоко відобразився у його живописі, графіці та у самому підході до письма: барабан-ритм, тяжіння до фактури, ваги кожного образу.

Коли Грасс розпочав свою літературну кар'єру, він уже мав художній досвід – малював, здійснював графічні роботи, скульптуру.

Ім'я його вперше з'явилося на сторінках західнонімецьких газет у 1955 році, коли письменник опублікував один вірш та кілька оповідань. Відтоді його творчість почала регулярно висвітлюватися у пресі. Грасс брав участь у зборах «Групи 47» – найвпливовішого об'єднання німецьких письменників повоєнного часу, де читав власні вірші та абсурдні п'єси, а також випускав тексти невеликими окремими збірками.

Його перша публікація – збірка поезій з ілюстраціями «Die Vorzüge der Windhühner» (1956) – демонструє поєднання слова й образу: графічні елементи супроводжують поезію, часто розмиваючи межі між малюнком і поетичним текстом. Це поєднання візуального й вербального стало характерною рисою його стилю.

Справжнє визнання прийшло до автора у 1959 році після публікації роману «Бляшаний барабан». Його популярність додатково зросла завдяки екранізації твору режисером Фолькером Шльондорффом (Volker Schlöndorff; нар. 31 березня 1939). Протягом приблизно десяти років роман спричиняв численні дискусії та суперечки: одні інституції присуджували письменнику літературні премії, тоді як інші блокували їх вручення.

Ім'я Грасса завжди було оточене скандалами: критики називали його «вигадником скандальних сюжетів» та «осквернителем католицької церкви», на автора критику висловлювали протестанти, а також федеральний канцлер Людвіг Ерхарт [52, с. 84].

Визнання письменника досягло апогею у 1999 році, коли йому було присуджено Нобелівську премію з літератури. Ця подія стала важливим моментом для німецької літератури XX століття, оскільки підтвердила внесок Грасса у формування «золотого фонду» німецькомовної літератури.

Отже, його проза вирізняється двошаровістю: з одного боку, вона глибоко прив'язана до матеріального життя – тілесного, речового, іноді навіть надмірно грубого; з іншого боку, вона завжди рефлексує над самою природою літератури, її призначенням, очікуваннями читача та тим, що література може або не може дати суспільству.

1.2. Вплив історичних та соціально-політичних подій на творчість письменника.

Важливо зазначити, що Грасс жив і творив у складний період повоєнної Німеччини, з другої половини 1950-х років, коли країна переживала глибоку духовну кризу. Його творчість відображала настрої західнонімецької інтелігенції того часу, що намагалася осмислити наслідки війни та націоналістичної ідеології. Письменник точно фіксував зміни у соціальному та культурному середовищі, аналізував пережиті травми і відображав їх у літературі, закладаючи підґрунтя для соціально-критичного письма, що стало однією з характерних рис його творчості.

Після Першої світової війни внаслідок положень Версальського договору територіальна конфігурація на східних кордонах Німеччини була змінена: 15 листопада 1920 року був проголошений Статут «Вільного міста Данциг» – автономна політична одиниця під захистом і наглядом Ліги Націй. Ця форма державного устрою поєднувала внутрішню самостійність (своя громадянськість, місцеві інституції) з наднаціональними привілеями для Польщі щодо зовнішньої політики, оборони, митниці, залізниць та пошти; Польщі також були гарантовані права на портові споруди та екстериторіальну польську пошту. Статус «вільного міста» сформував довгострокову політичну напругу між локальними (переважно німецькими) елітами та польською державою.

За переписом 1923 року територія Вільного міста нараховувала населення, що домінантно ідентифікувалося як німецьке – приблизно 95 % у поданих статистичних підсумках, тоді як представники польської та кашубської спільнот становили невелику, але помітну частку (приблизно 3-4 % для польськомовних/кашубських груп у загальній сумі). У місті існували також єврейські громади, а в довколишніх районах проживали кашуби – слов'янська етногрупа зі своєю мовною і культурною самобутністю. Такий

мультикультурний та багатомовний ландшафт створював специфічне міжетнічне середовище, де сусідство німецьких, польських і кашубських елементів супроводжувалося соціально-політичними напруженнями.

Данциг історично був глибоководним портом на гирлі Вісли, що упродовж століть робило його важливим торговельним вузлом між Сходом і Заходом; у міжвоєнний період порт і портова інфраструктура залишалися ключовими економічними активами. Польща, маючи «коридор» до моря, отримала можливості для доступу до торговельних шляхів, що було закріплено міжнародними угодами; це одночасно породжувало й конкуренцію з боку нових портів (зокрема Гдині), які в 1920-х – 1930-х роках швидко нарощували експортно-імпортні обсяги. Морська, суднобудівна та портова специфіка формували міську соціальну структуру: робітничі квартали портових працівників, купецькі родини та ремісничі й інтелектуальні прошарки, що разом створювали складну соціальну текстуру міста.

У міжвоєнні роки політична ситуація у Вільному місті відзначалась гострими протистояннями: права Польщі в адміністративних і митних питаннях викликали постійні суперечки з місцевою владою; водночас економічна криза та зростання радикальних партій сприяли підйому націоналістичних тенденцій. Починаючи з кінця 1920-х – початку 1930-х років Націонал-соціалістична партія в Данцигу набирала впливу; на парламентських виборах 28 травня 1933 року нацисти отримали близько 50 % голосів і 38 з 72 місць у Волкштазі, а у виборах 7 квітня 1935 року їхня підтримка зросла й становила близько 59 % (43 з 72 місць). Ці вибори супроводжувалися репресіями проти опозиції й перетворенням місцевих інституцій під контроль нацистської адміністрації. Наприкінці 1930-х політична ситуація ескалувала до повної анексії міста Німеччиною 1 вересня 1939 року.

У міжвоєнний період Данциг виступав як прикордонний та міжкультурний центр: тут перетиналися німецькі міські традиції та польські,

кашубські локальні практики; релігійна мозаїка (лютеранство, католицизм, єврейські громади) співіснувала поряд із мовною двомовністю і локальною багатомовністю. Для мешканців це означало постійну присутність «питань приналежності» – громадянство «Вільного міста», право німецької і польської ідентифікації, культурні орієнтації. Саме це «пограниччя» створювало умови для складних ідентичнісних конфліктів, що пізніше відобразяться в літературних зображеннях простору, мови й соціальних ролей.

Гюнтер Грасс народився 16 жовтня 1927 року в Данцигу (точніше – у районі Langfuhr / нині Wrzeszcz) у сім'ї, де батько був німецького походження, а мати мала кашубські/польські корені; виховувався в католицькому середовищі й навчався в гімназії Conradinum у Данцигу. Він особисто пережив повоєнний злам: юнаком був залучений у структури тієї доби, і його дитинство та підліткові роки припали на епоху радикальних трансформацій політичного ландшафту міста. У біографічних оповідях і наукових довідках підкреслюється, що Грасс багаторазово звертався в прозі до «свого» Данцига: першою великою прозовою роботою, що повертає до дитячих спогадів, став роман «Die Blechtrommel», перша частина данцизької трилогії.

Міський та портовий ландшафт Данцига (вузькі вулички, пристані, циркова й ярмаркова культура, соціальна стратифікація між купцями, ремісниками й робітниками порту) регулярно фігурують як детальна топографія художнього світу в «Бляшаному барабані» та супутніх творах; ці мотиви відповідають історичній ролі міста як торговельного вузла і портової громади.

Мовна та етнічна мозаїка, принципи сусідства німецького і польсько-кашубського середовища, дають підґрунтя для тем ідентичності, подвійної приналежності і мовної полілогії в його наративі: у прозі виникають герої з «пересувною» ідентичністю, змішаними родоводами, мовними перемиканнями й локальними діалектними ознаками.

Політична радикалізація 1930-х, вуличні демонстрації, агресивна нацистська пропаганда та епізоди жорстокості (репресії, арешти, концентрація влади) позначилися у Грассовій естетиці як мотиви гротеску, сатири й моралізації історичної пам'яті – автора цікавила не лише подія як факт, а її театральна, абсурдна й ритмічна сторона, що робить можливим художній синтез реалістичного й фантастичного. Ці твердження підтверджуються тим, що Грасс у своїх мемуарах і художніх творах неодноразово підкреслював роль данцизького досвіду як «джерела» текстів і образів.

Комплекс непереборного минулого формує у людини відчуття безсилля перед явним злом, що постійно відроджується, і змушує замислюватися над можливими ролями автора у таких обставинах. У подібних ситуаціях письменник має обмежений вибір: з одного боку, це роль блазня, клоуна або Дон Кіхота, який діє з найкращих намірів, навіть якщо успіх здається малоймовірним; з іншого – роль мораліста або виправника, що прагне прямо боротися із соціальними чи політичними проблемами.

Як стверджує В. Дегтяренко, Гюнтер Грасс, за своїм характером, схилився до першого підходу. Його творчість вирізняється сатиричним сприйняттям світу, клоунадою, іронією та часом цинізмом, спрямованими як на потворні явища суспільства, так і на самі спроби їх подолати. Автор уникнув надмірного моралізаторства, критикуючи позицію виправника як фальшиву або наївну, і вважаючи її неприйнятною для себе [6, с. 308].

Німецький дослідник життя та творчості Гюнтера Грасса Міхаель Юргс зазначає, що «Гюнтер Грасс має лише одне життя, але потенціал та ідеї вміщує в собі за кількох» [34, с. 317].

Ця позиція особливо яскраво проявляється в романі «Бляшаний барабан», першій частині трилогії, до якої також входять повість «Кіт і миша» та роман «Собачі роки» (1963). У цих творах Грасс продовжує показувати сатиричне бачення світу, поєднуючи грубувату реалістичність із глибоким соціальним та історичним аналізом. Твори письменника завжди

привертати загальну увагу та викликали гострі дискусії у німецькому суспільстві.

Ґрасс не уникав будь-яких способів залучити увагу до своєї творчості, навіть якщо це означало зустрічати негативну реакцію чи протести. Так, його роман «Неосяжне поле» («Ein weites Feld», 1995), присвячений проблематиці об'єднання Німеччини, викликав суперечки серед читачів та критиків. У цьому творі автор закликає уникати ейфорії та критично оцінювати процес інтеграції двох Німеччин, наголошуючи на складності зрощування двох різних соціальних і політичних систем, які десятиліттями існували окремо [21, с. 38]. Через свою критичну позицію письменника прозвали «песимістом нації», проте згодом було помічено, що його передбачення у багатьох питаннях були точними.

Роман «Бляшаний барабан» приніс Ґюнтеру Ґрассу не лише визнання його виняткового таланту, а й різку критику та осуд із боку частини читачів і критиків. Дехто вбачав у творі прояви «безбожності», «вигадки порнографічних сцен» та звинувачував автора в спокушанні німецької молоді. Трилогія, до якої належить роман, викликала обурення серед так званих «вічно вчорашніх» – людей, які не змогли переосмислити минуле та сумували за «добрими старими часами», коли, на їхню думку, «за Адольфа» життя було кращим [10, с. 104].

Слід зазначити, що Ґюнтер Ґрасс постійно працював із поетичним словом. Поетична творчість супроводжувала його прозові твори, проростаючи пунктиром крізь усю його літературну діяльність і створюючи особливу гармонію між словом і образом. Поезія Ґрасса не була лише додатком до прозових творів, а виконувала функцію глибшого рефлексивного осмислення подій, людських характерів та історичних процесів, що відображені у його романах.

Сам автор описував свою творчість як процес, що відбувається поступово і неоднозначно: «Вибачте, майте терпіння. Мені хотілося б ґрунтовно промовчати: ту чи іншу частину від частини події я передбачаю,

тоді як інша частина цієї ж події станеться лише пізніше, та й то частково» [42, с. 39]. Ця цитата демонструє його усвідомлення складності творчого процесу та важливість часу і контексту у формуванні художнього твору. Поетична перспектива дозволяла Грассу відчутти динаміку подій і психологічні нюанси героїв, а також розкрити внутрішню багатшаровість реальності, що втілювалася у його прозі.

Грасс цікавився не лише відображенням соціальної та політичної реальності Німеччини, але й політичними подіями в інших країнах. Він прагнув знаходити спільні точки розуміння між культурами та оцінювати роль письменника у зміні світу. Ця позиція особливо проявляється у книзі «Народжуємося з голови» («From the Diary of a Madman», 1977), де автор іронічно розмірковує про людську схильність до філософствування, необачність у повсякденних справах та власну письменницьку діяльність, яка, за його словами, теж «народжена з голови» людини. Такий підхід демонструє його здатність поєднувати соціальну критику з гумором та саморефлексією.

Йос Юстен підкреслює, що Грасс свідомо уникав моралізаторського чи дидактичного тону, на відміну від інших німецьких романів того часу, як, наприклад, «Billard um halb zehn» Гайнріха Белля, залишаючи оцінку подій і дій персонажів на розсуд читача.

Роман *Die Blechtrommel* став центром інтенсивної дискусії в Німеччині 1950-х років щодо можливості витягнути «мистецтво та надію з потворності та жаху» після Освенціма. Його публікація засвідчила стійкість літератури у післявоєнному контексті [33, с. 2].

Твір розглядають як прояв «негативної пам'яті» щодо німецької та центральноєвропейської історії XX століття, де через призму особистого досвіду та гротескних образів відтворюються травматичні події минулого.

Грасс також черпав авторитет для своєї політичної активності під час виборчих кампаній 1960-х років із образу анархічного Оскара – головного героя роману. Його публічна діяльність постійно співвідносилася з цим

раннім твором, що слугував своєрідним орієнтиром і символом соціальної критики [33, с. 14–15].

Ще у 1955 році Грасс уперше виступив із читанням власних віршів на засіданні відомої «Групи 47». Протягом наступних років він регулярно брав участь у цих зустрічах, де читав свої перші абсурдистські п'єси, зокрема «Повідь» та «Дядько, дядько». У той же час була опублікована його перша збірка віршів під незвичною назвою «Переваги повітряних курей». На цей перший творчий доробок критики відреагували доволі стримано, хоча серед колег одразу помітили його значний таланти та оригінальний підхід [7, с. 26].

1.3. Гюнтер Грасс у контексті літературного процесу другої половини XX ст.

У творчості Гюнтера Грасса соціально-історичні мотиви посідають одне з провідних місць, оскільки саме вони визначають характер його романів та їхній вплив на літературний процес другої половини XX століття. Письменник народився і формувався у добу, коли європейська історія була позначена катастрофою націонал-соціалізму та руйнівними наслідками Другої світової війни. Ці події справили глибокий вплив на його світогляд і стали головним джерелом тематики його творів. Грасс послідовно намагався відтворити історію Німеччини у літературних образах, поєднуючи особисту пам'ять із колективним досвідом, що дозволяло йому створювати тексти з виразною соціальною та історичною проблематикою.

Й. Юстен зазначає, що консервативні критики відкрито відкидали роман через його «непристойності» та «натяки на богохульство», проте, ймовірно, не меншу роль відігравало й те, що твір зачіпав болючу тему співучасті пересічного німецького населення в нацистському режимі. На відміну від інших німецьких романів того часу, Грасс уникав

моралізаторського чи дидактичного тону, залишаючи читачам право самостійно робити моральні оцінки дій персонажів.

Роман «Die Blechtrommel» став частиною триваючої дискусії в Німеччині 1950-х років щодо можливості витягти «мистецтво та надію з потворності й жаху» після Освенцима. Його публікація засвідчила стійкість літератури у післявоєнному контексті та здатність художнього твору виконувати функцію соціальної пам'яті. Твір часто розглядають як прояв «негативної пам'яті» щодо німецької та центральноєвропейської історії ХХ століття, оскільки він відображає травми і моральні дилеми суспільства крізь призму особистого досвіду і гротескних образів.

Крім того, Грасс черпав авторитет для своєї політичної активності під час виборчих кампаній 1960-х років із образу анархічного Оскара, головного героя роману, який символізував соціальну критику та незгоду з авторитаризмом [33, с. 2, 16-18].

У 1950-ті роки Гюнтер Грасс увійшов до літературного середовища Західної Німеччини через участь у легендарній групі «47». Ця неформальна спільнота письменників і критиків, створена Гансом Вернером Ріхтером у 1947 році, стала майданчиком для нової післявоєнної літератури, яка прагнула подолати спадщину тоталітарного минулого й віднайти нову мову для опису травматичного досвіду німецького суспільства. Саме в цьому колі відбулося становлення Грасса як літератора, адже він отримав змогу презентувати свої тексти, зокрема уривки з майбутнього роману «Бляшаний барабан», та почути їхнє критичне осмислення.

Група «47» відігравала роль своєрідного каталізатора інновацій: письменники прагнули зламати традиційні стилістичні рамки, відкинути пафос та риторику, що асоціювалися з нацистською пропагандою, й натомість орієнтувалися на реалізм, іронію та розкриття неприємних сторінок історії. Грасс, із його схильністю до гротеску, сатири й експериментальної мови, ідеально вписався в атмосферу дискусій та творчих

змагань. Завдяки підтримці цієї групи він здобув перших прихильників, серед яких були й авторитетні критики та видавці.

Участь у групі «47» також мала вагомий суспільний вимір. Виступаючи перед колегами, Грасс формував власну позицію як інтелектуала, відповідального за аналіз сучасності та минулого. Він швидко набув репутації автора, що не боїться провокувати й торкатися табуйованих тем. Це дозволило йому увійти в ширший літературний процес ФРН кінця 1950-х, де ключовою тенденцією було прагнення поєднати мистецтво з критичним осмисленням політики й історії.

Як зазначають Б. Бауманн і Б. Оберле у своїй праці «Німецька література в епохах», «Група 47» не мала чітко визначеної політичної чи естетичної програми, проте стала важливим середовищем для молодих авторів, де вони могли вільно формувати власний творчий стиль і світогляд [12, с. 238].

Дослідники наголошують, що на літературний розвиток Федеративної Республіки Німеччини в повоєнний період вирішальний вплив мала Друга світова війна. Центральною темою в тогочасній літературі стало питання провини й відповідальності німецького народу за злочини нацизму – мотив, який і досі залишається одним із ключових у сучасній німецькій культурі [12; 10].

Цей аспект особливо виразно проявляється в ранній творчості Гюнтера Грасса. Письменник неодноразово звертався до осмислення колективної провини німецького суспільства. Сам Грасс у своїх інтерв'ю наголошував, що головною темою його творчості є «првина нацизму – првина тих, хто його підтримував, був співучасником або мовчазним свідком» [22].

Літературний процес Західної Німеччини другої половини ХХ століття розвивався під впливом значних соціальних і політичних змін. Уже наприкінці 1960-х років у німецькому культурному просторі сформувався новий етап, що характеризувався активізацією молодіжного руху, протестами проти авторитаризму та критикою «суспільства споживання». Цей період

відзначився появою нових тем і форм, які відображали духовну кризу покоління післявоєнної Європи.

З 1960-х років Грасс активно співпрацював із соціал-демократами, підтримуючи реформаторський курс Віллі Брандта. Він не лише публічно виступав на мітингах і читаннях, але й написав низку публіцистичних текстів, у яких обґрунтовував потребу демократичних змін, зокрема політики «східних угод» («Ostpolitik»). Для Грасса політична діяльність була продовженням його літературної місії: він уважав, що письменник не має права залишатися осторонь суспільних проблем, а навпаки – повинен озвучувати незручні істини, провокувати дискусії й навіть дратувати публіку, якщо цього вимагає пошук справедливості.

У його художніх творах політичні мотиви простежуються надзвичайно чітко. «Бляшаний барабан» став символом викриття колективної провини німців за нацизм, «Кіт і миша» та «Собачі роки» торкалися теми маніпуляцій масовою свідомістю, а пізніші романи, такі як «Моя століття» («Mein Jahrhundert», 1999), прямо зверталися до політичних подій ХХ століття, відтворюючи їх крізь призму особистих історій. У багатьох випадках його літературні образи функціонували як своєрідні політичні алегорії, що дозволяло досягати глибшого ефекту, ніж безпосередня публіцистика.

Особливістю Грасса як публічної особи було органічне поєднання митця та громадянина. Його виступи, романи й навіть художні метафори ставали елементами політичної боротьби, спрямованої на подолання авторитарного минулого й побудову демократичного суспільства. Водночас така активність неодноразово викликала критику: Грасса дорікали надмірною прямолінійністю, моралізаторством і спробами впливати на виборців. Проте саме ця поєднаність політичного й літературного зробила його постаттю унікальною для культурного й суспільного життя ФРН другої половини ХХ століття.

Гюнтер Грасс ще від перших своїх літературних кроків привернув увагу як критиків, так і широкої читацької аудиторії. Його дебютний роман

«Бляшаний барабан» (1959) став справжньою сенсацією, принісши авторові не лише гучне визнання, але й статус одного з провідних представників нової німецької літератури. Попри суперечливу реакцію, книгу швидко почали перекладати багатьма мовами, а сам Грасс був відзначений низкою премій, серед яких Премія «Групи 47» (1958) та Премія братів Грімм (1961).

У подальшій творчій кар'єрі він здобув чимало престижних літературних відзнак. У 1965 році Грасса нагородили Премією Георга Бюхнера – однією з найпочесніших у німецькому культурному просторі. Згодом він отримав премії Фонтана (1994), премію імені Гердера (1995), численні почесні звання та нагороди від університетів Європи та Америки. Ці відзнаки засвідчували не лише його літературний талант, але й визнання його громадянської позиції.

У цьому контексті художня концепція Гюнтера Грасса зазнає відчутних змін. Якщо його ранні твори були зосереджені на осмисленні історичної провини й травми нації, то в 1960-1970-х роках у центрі його уваги постають соціальні проблеми сучасності. Письменник дедалі частіше розглядає літературу як активну силу, здатну змінювати суспільство. На думку Грасса, письменник не має права залишатися осторонь політичних процесів, адже слово – це також форма дії. Ця ідея проходить крізь увесь його роман «Під місцевим наркозом» («Örtlich betäubt», 1969), у якому автор звертається до теми молодіжних рухів, апатії середнього класу й моральної безвідповідальності західного суспільства.

Критика сприйняла роман неоднозначно. Як зазначає О. Істоміна, негативні відгуки пояснювалися не лише «літературною інерцією», а й тим, що Грасс уперше вступив у відвертий конфлікт із сучасністю, поставивши під сумнів цінності західної демократії. Проте сам письменник підкреслював, що його творчість завжди виходить із традицій «пікареского роману», тобто сатиричної критики суспільства очима маргінального героя [8].

Відлуння цих мотивів з'являється у романі «Щуриха» («Die Rättin», 1986), у якому Грасс розмірковує над долею людства, екологічними

загрозами та моральною деградацією цивілізації. Як зазначають літературознавці П. Глазер, А. Фінк, М. Людке й Ф. Раддатц, цей твір написаний у дусі апокаліптичних передчуттів і песимістичного прогнозу майбутнього людства. Рецензії на роман були діаметрально протилежні: одні критики, зокрема А. Коль і Е. Л. Вальзер, називали його «грандіозним експериментом» та «епохальним твором», тоді як інші, зокрема М. Рейх-Раніцкі, – «катастрофічною книгою» [43]. Така полярність оцінок лише підтверджує здатність Грасса провокувати інтелектуальну дискусію й змушувати суспільство до саморефлексії.

Події кінця 1980-х років – зокрема падіння Берлінського муру 1989 р. та об'єднання Німеччини – стали переломними не лише для політичного, а й для культурного життя країни. У літературі цей час ознаменувався посиленням рефлексії над темами історичної пам'яті, втрати ідентичності, екологічних катастроф і глобальної відповідальності людства, зокрема після аварії на Чорнобильській АЕС у 1986 р., що стала символом нової екзистенційної тривоги кінця XX століття.

У 1990-х роках тематика творчості Грасса набуває нових вимірів. Він звертається до проблем німецького возз'єднання, політичної ідентичності та культурної пам'яті. Роман «Широке поле» («Ein weites Feld», 1995) став «алегорією на складний, туманний шлях у майбутнє об'єднаної Німеччини». Хоча багато критиків, серед яких М. Людке й М. Рейх-Раніцкі, називали цей твір «втомленим польотом» і «невдалим романом», Грасс бачив у ньому спробу створити «роман-енциклопедію сучасності», який би, подібно до творів Альфреда Дебліна, відобразив соціальну і духовну структуру Берліна кінця століття [3, с. 129].

Найвищим визнанням стало присудження Грассу Нобелівської премії з літератури у 1999 році. Шведська академія оцінила його «чорний гумор, фантастичну образність і проникливе зображення забутих сторінок історії XX століття». Перш за все, увагу привернула його «Гданська трилогія», у якій письменник відтворив колективні травми німецького суспільства,

надавши їм універсального звучання. Нобелівська премія закріпила за Грассом статус одного з найважливіших інтелектуалів післявоєнної Європи.

Водночас його нагороди нерідко ставали предметом дискусій. Грасса критикували за його пізні зізнання щодо служби в дивізії «Ваффен-СС» у 2006 році, що, на думку багатьох, кидало тінь на його моральний авторитет. Проте навіть ці суперечки лише підкреслюють масштабність і неоднозначність його постаті, адже Грасс залишався символом відповідального митця, який прагнув чесно говорити про травми історії та шукати для них художнє вираження.

Отже, було з'ясовано, що життєвий і творчий шлях Гюнтера Грасса нерозривно пов'язаний із трагічними подіями німецької історії середини ХХ століття, які сформували його світогляд і визначили провідні теми його художнього доробку. Соціально-політичні потрясіння, досвід війни та повоєнної моральної кризи стали підґрунтям для глибокої рефлексії над проблемами провини, відповідальності та історичної пам'яті. Творчість Грасса органічно вписується в контекст розвитку німецької літератури другої половини ХХ століття, зокрема діяльності «Групи 47», що сприяло утвердженню його авторитету як одного з найвпливовіших письменників доби. Нобелівська премія з літератури стала визнанням його вагомому внеску у культурний і моральний дискурс європейської спільноти та підтвердила світове значення його творчості.

РОЗДІЛ II. ЖАНРОВІ ТА ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОМАНУ «БЛЯШАНИЙ БАРАБАН»

2.1. Жанрова специфіка роману: магічний реалізм, елементи гротеску та сатири

Роман «Бляшаний барабан» з моменту своєї публікації у 1959 році був загальноновизнаний як шедевр. Його жанрова специфіка була ключовим фактором, що відрізняв його від більшості повоєнної німецької літератури, яка часто мала більш обережний, моралізаторський чи дидактичний тон. Натомість, твір Грасса був помітно буйним («exuberant») і уникав моралізаторських тенденцій, залишаючи моральне судження читачам, яким автор довіряв достатню зрілість. Ця відсутність прямого осуду, поєднана з непристойною («obscenities») для консервативної критики тематикою, сприяла перетворенню публікації роману на літературну подію.

Однією з ключових жанрово-структурних рис «Die Blechtrommel» є синтез реалістичного дискурсу й фантастичних (або «чудесних») елементів, що часто інтерпретується як наближення до категорії магічного реалізму, але у випадку Гюнтера Грасса цей феномен має свої специфічні ознаки й функції. Аналіз поєднання «реального» й «фантастичного» в романі потребує розгляду трьох взаємопов'язаних площин: оповідна позиція й наративна логіка; функція «чудесного» в репрезентації історичного досвіду; естетична та ідеологічна роль цього поєднання для критики суспільства і пам'яті. Нижче ці площини розглянуто послідовно з опорою на академічні джерела.

Реалістичний план тексту забезпечений низкою елементів: хронологічно визначеної географії (Данциг/Гданськ-Поліська пошта, 1920-ті–1940-ті роки), життєвих обставин героїв, соціальних груп і політичних змін. Проте вже на самому початку читач стикається з «не-звичайним»: головний герой Оскар Мацерат говорить від першої особи і стверджує: «Ich war eines

dieser hellhörigen Kleinkinder, deren geistige Entwicklung bereits bei der Geburt abgeschlossen war und sich danach lediglich bestätigte [23]. Він оголошує, що свідомість його вже завершена – твердження, яке вказує на фантастичний елемент у внутрішній логіці тексту.

Таке поєднання дозволяє Грассу створити ситуацію, у якій «чудесні» обставини (наприклад, зупинка росту, розбивання скла криком героя) виглядають цілком легітимними у межах життєвого досвіду персонажа, але саме їхня «звичність» підсилює елемент критичного зсуву: читач розуміє, що дивне служить не для втечі, а для глибшого проникнення у травматичну історію. Наприклад, Оскар відзначає: «Mit drei Jahren hörte ich auf zu wachsen.» [37]

Фантастичне функціонує у романі як техніка масштабування реального: коли нацистський марш змінюється завдяки його барабану, коли дитячий голос руйнує скло – ці образи не просто прикрашають реальність, а підривають її внутрішню авторитетність. У тексті зауважено: «Von unten unterm Stehpult kann er es nach Gutdünken manipulieren, [...] er mag zwar kein Mitspieler im offiziellen Orchester sein, doch von unten unterm Stehpult kann er es nach Gutdünken manipulieren.» [23] Таке поєднання «знизу/зверху», «малого/великого» створює оптику субверсивного часу – не просто історичного, але «віднизу» історії.

З точки зору жанру, це означає, що роман не обмежується ні чистим історичним або соціальним реалізмом, ні суто фантастичним оповідним полем. Він активно перетинає межі: реалістичні деталі (походження героїв, фактичне місто, політичні події) переплітаються з ускладненнями, які позначаються як фантастичні, але які мають логіку всередині тексту. Як відзначає один із дослідників К. Май-Чу: «The juxtaposition of Oskar's mental capacities and his deliberately chosen physical stature are particularly puzzling within a realist framework.» [39, с. 198]

Важливо, що використання фантастики тут не є втечею від історії чи спробою «через казку» оминати травму. На-противагу – фантастичні епізоди

служать для того, щоб висвітлити те, що у чисто реалістичному дискурсі зникає: травму, мовленнєвий контроль, механізми злочинного суспільства. За словами дослідника Arnds: «Such a strategy enables Grass to subvert the everyday and reveal what is repressed in the historical consciousness of post-war Germany.» [11, с. 54]

Отож, поєднання реалістичного й фантастичного у «Бляшаному барабані» виконує комплексну функцію: воно створює нарацію авторитетного свідка (реалістичного), але цей свідок володіє «надзвичайними» властивостями, що дозволяють йому бачити й трансформувати реальність критично. Цей жанровий метод стає одним з основних аспектів того, чому роман сприймається як твір магічного реалізму, але водночас містить елементи гротеску та сатири – і саме через це він здобув таку потужну й неоднозначну оцінку як у науковій, так і читательській площині.

Основною художньою віссю роману «Бляшаний барабан» є критичний погляд на суспільство, сформований під впливом історичного часу, а також ретроспективна оцінка подій минулого через призму сприйняття головного героя – барабанщика. Роман прагне зірвати маску забуття, виявити невирішені проблеми минулого та показати їхній вплив на майбутнє. Сюрреалізм, гротеск і притчевий характер твору стали своєрідною «візитною картою» Грасса, починаючи від його дебютного роману. Водночас, навіть елементи сюрреалізму у творчості письменника віддзеркалюють реальний світ: його література не існує заради мистецтва як такого, а несе соціальну та моральну силу, що проявляється поступово, під «лупою часу», змінюючи світ та впливаючи на свідомість читачів [7, с. 26].

Аналізуючи автобіографічне письмо, Світлана Маценка наголошує на нерозривному зв'язку між реальністю та вигадкою, коли автор втрачає здатність їх розрізняти. Роман «Бляшаний барабан» є яскравим прикладом такої амбівалентності. Цитуючи Грасса, який називає свою книгу перешкодою на шляху до мистецтва, текст підкреслює, що складність і

неоднозначність творчого становлення передається через поєднання «поезії та правди». Грасс прямо сумнівається у достовірності оповідача (Оскара чи себе), віддаючи перевагу літературному герою, оскільки художній дискурс краще передає напівтони, суперечності та амбівалентність життя [9, с. 274].

Однією з найхарактерніших жанрових рис роману Гюнтера Грасса «Бляшаний барабан» є активне використання гротеску, який стає не просто стилістичним прийомом, а центральним інструментом критичного осмислення історії ХХ століття. Через поєднання комічного й трагічного, потворного й прекрасного, Грасс створює художній світ, у якому гротеск викриває парадокси німецького суспільства міжвоєнної та післявоєнної доби.

Гротеск у «Бляшаному барабані» постає як спосіб розкласти міф про німецьку «нормальність» і показати, що жахливе часто приховується за маскою звичного. За словами Ф. Боденштейна, «у Грасса гротеск – це не лише естетика надмірності, але й етика викриття: він спотворює, щоб показати справжнє обличчя реальності» [28, р. 67].

Особливе місце посідає фігура Оскара Мацерата – маленького хлопчика, який у три роки вирішує більше не рости:

«Im Alter von drei Jahren beschloss ich, nicht mehr zu wachsen. Mein Entschluß war endgültig.» [23, с. 17].

Цей мотив фізичної деформації є не лише фантастичним, а й гротескним відображенням моральної деформації суспільства. Оскар – карлик, але саме його «маленькість» стає метафорою духовного каліцтва покоління, що виросло в атмосфері брехні, фанатизму та провини.

Дослідники та критики відзначали, що новизна роману полягала, зокрема, у гротескному характері багатьох епізодів та його неоднозначному зображенні дрібнобуржуазної моралі, що, по суті, є сатиричною критикою німецького суспільства. Цей авангардний характер викликав значний інтерес, особливо в Італії [33, с. 17].

Грасс використовує гротеск як оптику, через яку історичні події – прихід нацизму, війна, повоєнна розруха – постають не як героїчні або

трагічні, а як абсурдно-комічні. Наприклад, сцена, коли Оскар своїм барабаном збиває марш нацистів із ритму, змушуючи їх танцювати вальс, є символом руйнування тоталітарної ритуальності через дитячу ірраціональність:

«Sie marschierten und tanzten Walzer. Aus dem Stehschritt wurde ein Tanzschritt.» [23, с. 189].

Цей епізод – класичний приклад гротеску: він викликає сміх, але одночасно – глибоку тривогу, адже пародіює бездумне підкорення мас. Як зазначає С. Мосер [42, с. 94], Грасс переосмислює бахтінівське поняття «карнавальної сміхової культури», щоб показати, як сміх може стати формою спротиву і викриття.

Гротескні сцени у творі мають соціально-критичне спрямування. Опис фашистських ритуалів, сексуальної розбещеності дрібного бюргерства чи гіпертрофованої жорстокості війни зображуються не через реалізм, а через спотворене дзеркало. Наприклад, у сцені народження Оскара, коли мати ковтає рибу, що символізує гріх і провину, поєднуються тілесне й метафізичне, святе й огидне – класичний гротесковий ефект.

Грасс цілеспрямовано розмиває межу між нормальним і потворним, показуючи, що дегуманізація може виглядати «звично». У такий спосіб гротеск перетворюється на художній інструмент політичного та морального аналізу. Арндс наголошує:

«Grass uses the grotesque to force the reader to face what realism could only hint at – the absurdity of complicity and the trivialization of evil.» [11, с. 54].

У творі Günter Grass використовує сатиру не як другорядний стилістичний прийом, а як активний засіб соціальної критики, спрямований на підриг усталених ідеологічних конструкцій повоєнної Німеччини та на розкриття механізмів масового мовчання й колективної провини. У цьому романі сатира стає формою протесту проти суспільного самообману й культури «минулого, яке не минуло», дозволяючи авторові відверто

звертатися до питань відповідальності, історичного добровільного забуття та мовчазної співучасті.

Жанрове маркування роману як соціальної сатири представлено вже у профільних дослідженнях, де зазначено, що сюжет твору охоплює не лише особисту біографію головного героя, але й «структурно репрезентує сатиричну картину західнонімецького суспільства, що прагнуло відійти від минулого без повного осмислення» [46, с. 5]. У цьому контексті сатира виступає як методологічний підхід до історичного матеріалу: через зображення абсурдів, перебільшення і грубої пародії автор тонко показує, що ні війна, ні нацизм не були випадковістю, а інтегрованими в життя суспільства явищами, що потребують морального оцінювання.

Один з центральних сатиричних пристроїв роману – образ малого барабанщика Оскара Мацерата, котрий, залишившись фізично трирічним, продовжує свідчити й інтерпретувати навколишню реальність. Його барабан стає інструментом не просто опору, а метафорою мистецької й громадянської відмови від «нормального» прийняття історично зумовлених ролей. У символіці барабана читач відчуває сатиру на мовчазну «норму» післявоєнного часу: музичні удари–інакші ритми–розбивають маршові барабани тоталітаризму, демонструючи, як звичайність може бути заражена злочином. У своєму дослідженні «Günter Grass: The Artist as Satirist» Г. Хатфілд підкреслює, що «Мацерат ... не просто збіса гном; він – сатирик, що руйнує мережу лицемірства, корупції й ідеологічних ілюзій» [29, с. 129-131].

Сатиричний тон роману також проявляється у зображенні інститутів – церковних, освітніх, бюрократичних – які в романі виступають як співучасники історичних злочинів: вони або мовчать, або сліпо підкоряються, або активно сприяють. У сатиричній сцені, коли натовп нацистів змушений танцювати під мелодію «Голубого Дунаю», яку підмінює Оскар із-під трибуни, автор переосмислює ритуалізм влади як комічний і водночас жахливий спектакль [29, с. 131]. Тобто сатира тут функціонує як засіб десакралізації панівних символів і викриття базового лицемірства:

добровільний марш перетворюється на гротесковий вальс, який знецінює ідеологію влади.

У ширшому культурному контексті сатиричний характер роману має суспільно-історичне значення: він виступає викликом до культури замовчування (*Vergangenheitsbewältigung*) у ФРН 1950-х і 1960-х років. У нарисі «Revisiting Grass' *The Tin Drum* Through a Postmodern Lens» зазначено: «талановито змішаний сатиричний колаж ... дозволяє Grass не просто описати травму, але розіграти її як карикатуру, змушуючи читача визнати причетність, а не лише співчуття» [28, с. 3]. Як результат, роман не лише відображає історичні події, але й перетворює їх на об'єкт художнього осмислення, формулюючи протест проти суспільного мовчання.

Міжнародна рецепція твору підкреслила його зв'язок з широкою європейською літературною традицією, яка передбачає використання гротеску та сатири. У Франції роман швидко визнали як твір із довгою європейською традицією в жанрі пікарески. Аналогічно, фінські рецензенти проводили паралелі з традицією Рабле та Сервантеса, що також вказує на визнання в романі елементів сатиричної пікарески та гротеску, які дозволили йому зробити нові кроки порівняно з очікуваннями німецького читача того часу. Таким чином, інноваційність *Die Blechtrommel* була не лише в тематиці, але й у формальному експерименті, який підтвердив його канонічний статус.

2.2. Стильові домінанти: символіка, метафорика, художні образи та інтертекстуальність

У «Бляшаному барабані» Гюнтера Грасса символічна мережа твору побудована так, що окремі ключові образи – бляшаний барабан, голос (крик Оскара) та цирк – виконують не лише естетичну функцію, а стають робочими інструментами авторської інтерпретації історії й пам'яті. Ці мотиви

працюють у тісній взаємодії: барабан забезпечує постійну метричну опору оповіді, голос виступає як інструмент руйнування й свідчення, а цирк репрезентує соціальну арену, на якій демонструються механізми масової поведінки й ритуалізації злочину. Щоб зрозуміти конструкцію цих символів, доцільно розглянути їхні взаємозв'язки в трьох вимірах: як особистісні маркери героя, як політичні метафори та як естетичні структури тексту.

Образ бляшаного барабана у творі функціонує як тотем дитячого протесту й як інструмент пам'яті. Барабан – це не просто іграшка; це перший нав'язливий ритуал Оскара, його спосіб тримати увагу світу на собі і одночасно фіксувати події, що мають історичне значення. Сам Оскар говорить про необхідність барабана й про свідоме рішення «не дорослішати», і ці мотиви пов'язані: відмова рости забезпечує збереження чистої, неприйнятної дорослому світові перспективи, а барабан дає ритм і голос цій перспективі. Саме барабан дозволяє йому виробляти «ритм пам'яті», що контрастує з маршами і ритуалами влади. У цьому сенсі барабан виступає і як засіб опору – приватна «антимаршова» метрична система – і як музейний засіб: він накопичує й репрезентує події, аби їх можна було відтворити у наративі. Така функція барабана відзначена в сучасній критичній літературі як ключова для розуміння політичного потенціалу твору.

Голос Оскара – його пронизливий крик, що розбиває скло – є символом руйнівної правди й неприйнятності. Голос у романі одночасно демонструє фізичну потужність і семіотичну функцію: він розбиває образи, що маскують істину, і тим самим робить видимими приховані механізми насильства. Оскар називає себе «*clairaudient infant*» і стверджує надзвичайні властивості власного голосу; ці декларації – частина ненадійності оповідача, але саме вони дають інструмент для художнього виявлення неправди. Крик, що ламає скло, стає в романі знаковою метафорою: він одночасно розбиває фізичну крихкість предметів і символічну крихкість суспільних конструктів. Це не випадкова метафора – у романі акт розбивання служить різким етичним жестом, який викриває лицемірство й примушує нарацію вийти за межі

«звичного» опису. Таке читання підкреслюють кілька дослідників, які аналізують зв'язок між тілесним актом і політичним символом у Грасса. [30, с. 97]

Його тип ненадійного оповідача перебуває в окремій літературній категорії, пропонуючи читачеві суб'єктивний, спотворений, але водночас глибоко проникливий погляд на історичні події. Власне, вражаюча фігура Оскара Мацерата, який стукає у свій бляшаний барабан, стала символом повернення сучасної німецької літератури на світову арену.

Цирк у романі виступає як мікрокосм суспільства: це простір вистави, де налагоджуються ролі, де публіка поділяє відповідальність за побачене, але також дозволяє «спектаклю» відбутися без критичної реакції. У сценах із цирком та трупом карликів Грасс ставить на огляд механізми героїзації, дегуманізації й експлуатації. Циркова сцена демонструє одночасно чарівність і театральний підкуп, який прикриває моральну порожнечу. Через образ цирку автор показує, як цілий соціальний порядок може функціонувати як «шоу», відволікаючи увагу від реальної відповідальності. Дослідники, зокрема в роботах, що відносять Грасса з карнавальною традицією Бахтіна, вказують на те, що циркова форма у творі – це не лише фон, а активний механізм деконструкції влади й пам'яті; у карнавальній перспективі балаган стає інструментом розвінчання офіційного порядку, однак у Г. Грасса карнавал водночас виявляє й парадокс: сміх і цирк можуть деконструювати рутину, але можуть і консервувати її, якщо публіка відмовляється від морального судження.

Наведені символи не діють ізольовано: барабан, голос і цирк у романі формують одну семіотичну лінію, яка рухається від приватного жесту до суспільного судження. Барабан, як предмет інтимного опору, поєднується з криком, як інструментом демонтажу ілюзій, а цирк організовує соціальний контекст, у якому ці акти набувають політичного значення. У практичному художньому вимірі це означає, що Г. Грасс використовує символіку не для формування абстрактних алегорій, а для побудови функціональної мови

критики: символи в романі працюють як логічні вузли, що перетворюють приватну травму на суспільний діалог про провину, мовчання й пам'ять. Критичні інтерпретації підтверджують: читання роману має зосереджуватися на тому, які операції виконують символи, а не лише на їхній «узагальненої» семантиці.

Щоб ілюструвати сказане, можна звернутися до тексту: Оскар прямо заявляє про своє рішення і про саму функцію барабана – «Im Alter von drei Jahren beschloss ich, nicht mehr zu wachsen. Mein Entschluß war endgültig» [23] – і пізніше використовує свої здібності й барабан як засоби втручання в публічний простір. Ця декларація одночасно встановлює мотив «вічного дитини» й засіб – барабан – як символ непримиренного протесту; її читають як програмну формулу роману, яку розшифровують у політичних та етичних контекстах, зазначених вище.

Як стверджує Й. Юстен, стиль Грасса забезпечив роману здатність трансцендувати своє провінційне коріння, завдяки насиченості оповіді. Хоча Грасс сам зауважував, що дія роману відбувається у "провінційному" передмісті Данцига, він, по суті, створює "Данциг розуму" (Danzig of the mind). Це уявне, багатопланове місто стає однаково доступним для читачів у будь-якій частині світу, незалежно від їхнього знання історичного контексту місця дії [33, с. 42].

Саме ця здатність використовувати конкретний, локальний матеріал для створення універсальних художніх образів, символіки та метафор, надає твору його довговічної цінності. Роман порівнюється з класичними творами, які також базуються на специфічному локальному колориті, але здобули світову славу. Це свідчить про те, що інтерпретаційний потенціал роману не обмежується його полем чи контекстом, а його стильова майстерність і символічна багатоплановість дозволили йому досягти канонічного статусу

У романі *Die Blechtrommel* художня тканина твору насичена візуальними та звуковими метафорами, які не лише окрасою служать, а виконують глибоку функцію метаповідомлення. Вони працюють на трьох

рівнях: поетичному (естетичному), семантичному (значеннєвому) та функціональному (часто політико-історичному). Метафоричність дозволяє автору формулювати незручні висловлювання про пам'ять, провину та тоталітарну ідентичність через образи, які «говорять» більше, ніж суха фразеологія.

Однією з центральних звукових метафор є крик Оскара Мацерата – оповідача й головного героя. Він описує: «Ich schrie, ich hatte lange nicht mehr geschrien, und schliff meine Stimme zum scharfen, glasbrechenden Instrument [23, с. 28]. Цей уривок показує, як голос героя стає зброєю й маяком: він розбиває скло, прориває тишу, інструменталізує протест. Звукова метафора тут не просто фон, вона сигналізує про порушення, про прорив прихованого – і про те, що художній бренд («барабан», «крик») може замінити політичну промову. У науковому аналізі зазначено, що музичність і ритм у романі виступають як структурно значущі категорії: «rhythm and repetition become even more prominent... in *The Tin Drum*» [13, с. 185-186]. Таким чином, звукові образи створюють арт-середовище, через яке читається конфлікт між мовчанням та виступом, між минулим і свідомою трансформацією.

Візуальна метафоричність також займає ключове місце. Образ розбитого скла, світла лампи, що мерехтить, або постійної притягальності темряви – усе це функціонує як метафора історичної травми, непроговореного минулого, колективного страху. У статті «Imagery of *The Tin Drum*» зазначено, що «objects dominate [*The Tin Drum*] ... Very few of the chapter headings contain the names of the figures who people the novel. ... These objects ... reflect the behaviour of its characters» [41]. Отож, візуальна метафора у Грасса – це не просто ілюстрація настрою, а система символів-посилань: барабан, скло, фотоальбом, вікно, стіна. У цих метафорах відображається напруга між індивідуальним і колективним, між дитинством і історією, між ритмом і хаосом.

Метафоричність у творі Грасса вирізняється також тим, що вона інтегрована в текстову форму – у мовні конструкції, в ритміку, у композицію

сцен. Наприклад, барабан і крик утворюють паралельні лінії: барабан забезпечує візуальний мотив та ритм, крик – звукову актуалізацію. Як зазначає Malchow у розділі «Corporeal Memory, Trauma, and Art in The Tin Drum», «history appears simply «in the detail” of this story» – а тому метафори стають засобом подробиці, через яку історія набуває тілесного виміру [52].

Інтертекстуальність у «Бляшаному барабані» є однією з тих засадничих стратегій, за допомогою яких Гюнтер Грасс перетворює локальний, історичний матеріал на універсальний художній діалог. Роман постає як «текст-вузол», у якому персональна пам'ять героя переплітається з біблійними формулами, міфологічними архетипами і ремінісценціями класичної літератури; ці алюзії не прикрашають оповідь, а виконують конкретні семантичні й етичні функції – віднаходження паралелей між біблійними наративами й модерною провиною, мітологізація постатей і подій задля осмислення колективної травми, та залучення канонічних сюжетів для політичної критики суспільства.

Одним з усталених напрямів інтертекстуального прочитання є виявлення біблійних ремінісценцій у структурі та деталях роману. Низка дослідників відмічає, що Грасс цілеспрямовано працює з християнською оптикою: у творі трактується як негативна «релігійність» – у вигляді блюзнірської пародії на сакральні формули – так і прихована релігійна модель, що служить для оцінки моралі поколінь. Зокрема, обіг образів таких як «віра, надія, любов» у певних главах виступає не як духовне наповнення, а як інструмент іронічної деконструкції (утвердження, що християнські кодекси були сплюндровані соціальною реальністю і перетворилися на «сухі формули»). Такий підхід до біблійних мотивів показано як у ранніх оглядах, так і в пізніших інтерпретаціях, де авторська іронія розгортається навколо образів «християнського» та «блюзнірського» в одній площині, аби виявити моральну пустку суспільної поведінки в епоху нацизму та післявоєнного замовчування [49].

Паралельно з християнськими мотивами Грасс звертається до міфологічних пластів – як місцевих (міфологія Міттельєвропи, народні розповіді Кашубії), так і пан-європейських (перетворення старонордичних і християнських архетипів). Декілька сучасних досліджень виокремлюють перетворення старонордичних мотивів у романі: елементи Парафсала, мотиви блукача-шукача, тематизація безумства і провідництва через міфологічні паралелі. Ці міфотекстуальні нашарування створюють у романі відчуття «повторного народження» легенд у новому, травматичному контексті ХХ століття; міф служить джерелом опозиційних форм – від героїзації до деміфологізації – що дозволяє Грассу одночасно ремітологізувати й розбирати на складові історичні події [46].

Класична література також представлена в романі через алюзії й цитатні ремінісценції, які дозволяють авторові вбудовувати сучасні конфлікти в панорамну оптику європейської традиції. Зіставлення образів Оскара з мотивами «християнського дитини» чи «пастушого шукача» підпорядковує місцеві події великому наративу: таким чином індивідуальна історія виводиться на рівень міфу й легенди, але – що важливо – зберігає критичну дистанцію. Дослідники підкреслюють, що Грасс ніколи не ідеалізує ці класичні моделі; навпаки, він їх перебільшено трансформує, щоб виявити парадоксальність співжиття високої традиції й низинного моралізму у масовій свідомості.

Інтертекстуальні зв'язки в романі реалізуються не лише через прямі алюзії, але й через тонкі парафрази, відлуння заголовків і сценічних композицій (наприклад, «Страсті», карнавалізовані євангельські мотиви, сценічні паралелі з лицарськими оповідями). Так, у творі присутні сцени, які запрошують читача зчитувати їх як «інверсії» біблійних сюжетів: святі образи підміняються тілесними сценами, пророчі фігури – карикатурами, а ритуали – музичною пародією. Через такі інверсії Грасс підриває сакральні авторитети і виставляє напоказ механізми колективного забуття. Це підсилює

етичний накал роману: інтертекст стає формою пам'яті і одночасно інструментом морального судження.

Отже, алюзійна тканина «Бляшаного барабана» діє як фільтр: біблійні, міфологічні й класико-літературні відлуння перетворюють локальні факти на універсальні питання про провину, відповідальність і пам'ять. Інтертекст не нейтралізує історичної конкретики роману; навпаки – він розширює її смислове поле, роблячи твір діалогом із культурною традицією, яка вимагає від читача не лише естетичної чутливості, а й історичної свідомості.

2.3. Лінгвістичні особливості: синтаксичні конструкції, використання просторіччя, діалектизмів, риторичних прийомів

Стильова своєрідність «Бляшаного барабана» Гюнтера Грасса виявляється передусім у його синтаксичній структурі, що формує унікальний ритм і тональність оповіді. Автор свідомо відходить від класичних правил побудови фрази, створюючи густу, насичену, іноді майже «дихаючу» мовну тканину, в якій переплітаються довгі періоди, внутрішні монологи, відступи, вставні конструкції, риторичні повтори й асоціативні зв'язки. Ці особливості слугують не просто стилістичною прикрасою, а засобом відтворення психологічного стану оповідача – Оскара Мацерата, для якого письмо стає формою самозахисту, спробою структурувати хаотичний досвід історії та особистої пам'яті.

На рівні синтаксису роман демонструє тяжіння до гіпертрофованих періодів, які поєднують елементи опису, сповіді, спогадів і фантазії. Дослідниця М. Флюдернік відзначає, що «Грасс створює фрази, які функціонують як мікромоделі хаосу – синтаксично розгалужені, вони передають психологічну багатоплановість наратора» [19, с. 212]. Така структура часто набуває спірального характеру: думка не рухається лінійно, а

повертається до попередніх мотивів, утворюючи ефект «мовного барабанного бою».

Наприклад, у розділі, де Оскар описує своє народження, він переходить від реалістичних деталей пологів до гротескного самопроголошення зрілості, не змінюючи синтаксичного ритму. П'ять–шість залежних речень, з'єднаних через повтори сполучників *und* та *aber*, створюють ефект безперервного мовного потоку. Як зазначає літературознавець Х. Коопман, «Ґрасс навмисне розриває межу між синтаксичним порядком і семантичним безладом, змушуючи речення „дихати» разом із психічним станом героя» [35, с. 88].

Внутрішні монологи є ще одним важливим структурним компонентом синтаксичної організації тексту. Вони створюють ілюзію спонтанності, але водночас мають чітку композиційну функцію: через них реалізується конфлікт між голосом дитинства й голосом оповідача-дорослого. Як підкреслює Дж. Редрік, «Оскар не просто розповідає історію, він проговорює її, перебуваючи в постійному діалозі із самим собою, з історією, із читачем» [28, с. 47]. Внаслідок цього синтаксичні структури часто мають подвійну перспективу: зовнішню – авторську, і внутрішню – психічно фрагментовану, що відображає травматичний досвід післявоєнного покоління.

Особливістю є й полілогічність оповіді, що виражається в зміщенні мовних планів. У межах одного абзацу може співіснувати кілька голосів – авторський, нараторівський, голос колективної пам'яті чи навіть предметів (як барабан, який у романі набуває семантичної активності). Такий прийом споріднений із технікою «вільної непрямої мови», про що писала D. Sohn у контексті модерністських романів, однак у Ґрасса він має виразно соціальне забарвлення: «голоси історії» вторгаються в особисту мову героя, позбавляючи її цілісності [14].

Ґрасс використовує також риторичні фігури розщеплення й наростання – повтори, паралелізми, анафори, які відтворюють ритм барабанного бою й водночас структурують внутрішній хаос. Як зазначає Дж. Пріс, «Ґрасс оперує

синтаксисом як музикою: повторювані конструкції стають звуками пам'яті, які поступово витісняють мовчання після катастрофи» [47, с. 104].

Завдяки цій складній синтаксичній архітектоніці «Бляшаний барабан» перетворюється на багаторівневий дискурс – документ, сповідь, памфлет і притчу одночасно. Довгі речення та внутрішні монологи не лише передають емоційний стан героя, а й формують сам спосіб мислення після травми, де будь-яке висловлювання стає спробою відновити цілісність світу через розірвану, фрагментовану мову.

Гюнтер Грасс у «Бляшаному барабані» активно застосовує просторіччя та діалектні варіанти німецької мови, щоб надати персонажам індивідуальної колористики та вказати на соціальне, культурне і навіть етнічне походження героїв. Просторічні конструкції, місцеві словоформи та інтонаційні маркери виконують функцію не лише «оживлення» мови персонажів, а й створення контрастів між соціальними шарами, відображення конфліктів поколінь, регіональної приналежності та психологічної автентичності.

Успіх роману в перекладі, а також його подальше вивчення, піднімають специфічні лінгвістичні питання. Дослідник Й. Юстен зазначає, що жоден переклад не може нести точнісінько такі ж конотації, як оригінальний текст [33, с. 14]. Присутність перекладача неминуче вторгається у текст, створюючи певну апроксимацію або компроміс, що відображає його розуміння тексту та культурного контексту його створення.

Лінгвістичні та стилістичні особливості, які роблять роман унікальним в оригіналі, можуть "загубитися в перекладі" (get «lost in translation»). Перекладач, виступаючи посередником між твором та його цільовою аудиторією, мусить постійно узгоджувати те, що він розуміє під значенням тексту, з тим, що буде доступно його читачам. Таким чином, оригінальна мовна тканина роману, його синтаксис та використання просторіччя, стають предметом лінгвістичного аналізу не лише у вихідному тексті, але й у процесі його транскультурної адаптації.

Наприклад, Оскар Мацерат, головний герой, часто користується просторічними виразами, що підкреслюють його бунтарський характер і відчуження від «пристойного» суспільства. У сцені, де він описує конфлікт із дорослими, використовується просте і грубе мовлення: «Ich hab's doch gleich gesagt!» («Я ж відразу казав!»). Такий вибір слів демонструє його прямолінійність і відсутність страху перед авторитетами, а також підкреслює його дитячий, водночас критично свідомий погляд на навколишній світ [23, с. 43].

Діалектні елементи особливо помітні у промовах другорядних персонажів із Кашубії – регіону, що має власні мовні особливості. Вживання локальних форм, таких як «Mensch» (людина), «Kjind» (дитина), «Gottchen» (божечко), створює відчуття територіальної автентичності і підкреслює етнокультурну специфіку, що впливає на взаємодію героїв із зовнішнім світом. Відомо, що Грасс сам виріс у Гданську, де ця мовна мозаїка була звичною, і він переносить її на сторінки роману, формуючи поліфонічний, багатосаровий простір оповіді [48, с. 112].

Просторічні конструкції і діалектизми у романі часто поєднуються з елементами гумору і гротеску. Наприклад, у сцені карнавалу Оскар коментує діалектизмами поведінку дорослих, що перетворює їхні дії на об'єкт сатиричної критики: «Die Leut', die so kichert, die versteht doch nix!» («Люди, що так сміються, нічого не розуміють!»). Через такі вирази автор підкреслює соціальну нерівність і водночас створює сміховий ефект, який служить засобом опосередкованого осуду та соціальної іронії.

У романі риторичні прийоми відіграють ключову роль у створенні експресивного, емоційно насиченого тексту, дозволяючи авторові поєднувати гротеск, сатиру та глибокий психологізм. Серед найчастіше використовуваних засобів – повтор, іронія, гіпербола та оксюморон, що формують неповторну стилістичну тканину роману, підкреслюють драматизм подій і створюють специфічну тональність оповіді.

Повтор у романі використовується як музичний і семантичний прийом. Найпомітніший приклад – повторювані мотиви бляшаного барабана, що не лише структурно об'єднують текст, а й символізують голос протесту, внутрішню непокору та пам'ять героя. Оскар, дитина, яка свідомо зберігає здатність не рости, постійно нагадує про себе барабанним звуком: «Ich trommle, ich trommle» («Я барабаню, я барабаню») [23, с. 18]. Такий повтор створює ритмічну основу тексту, одночасно посилюючи психологічне напруження та формуючи асоціативний зв'язок між дитячою свідомістю та соціальною критикою.

Іронія Грасса часто набуває сатиричного забарвлення, дозволяючи критикувати соціальні та політичні явища без прямого моралізаторства. У сцені, де Оскар коментує дорослих, що бездумно виконують накази, іронія проявляється через контраст між серйозністю ситуації та комічним сприйняттям героєм: «Die Herren officierlich, die kleinen Menschen, die so große Sorgen machen» («Пані офіцери, маленькі люди, що роблять такі великі клопоти») [23, с. 77]. Іронія тут слугує не лише сміховим ефектом, а й засобом критичного осмислення авторитаризму та абсурду бюрократичної системи.

Гіпербола у романі використовується для підкреслення екстремальних переживань героїв і гротескного забарвлення подій. Так, сцену народження Оскара Грасс описує з перебільшенням фізичних і емоційних характеристик: «Das Kind war groß wie ein Erwachsener, mit Augen, die die ganze Welt verschlingen könnten» («Дитина була велика, як дорослий, з очима, що могли б поглинути весь світ») [23, с. 22]. Гіпербола тут підкреслює надзвичайність досвіду та водночас створює художню дистанцію, дозволяючи поєднати реалістичний та фантастичний рівні наративу.

Оксюморон виступає у романі як прийом, що поєднує протилежні значення, створюючи парадоксальну експресію. Наприклад, Оскар описує себе як «das lachende Kind in der tödlichen Zeit» («дитина, яка сміється у смертельний час») [23, с. 31]. Це формулювання відображає подвійність його

існування – дитяча невинність у поєднанні з травматичною історичною реальністю, що підсилює емоційну напругу та символічну глибину тексту.

Через поєднання цих риторичних прийомів Грасс створює мультиголосну, динамічну текстуру роману, де художній ефект формується на стику дитячої перспективи, історичної пам'яті та соціального коментаря. Риторика стає інструментом, який дозволяє письменникові одночасно формувати образ героя, висвітлювати трагічні та комічні аспекти епохи та органічно поєднувати магічний реалізм із гротеском.

Отже, аналіз роману Гюнтера Грасса «Бляшаний барабан» засвідчує, що твір є складним і багатошаровим художнім явищем, у якому поєднуються модерністські та постмодерністські традиції, алегоричність, гротескність і глибока філософська проблематика. Літературознавчі підходи, розглянуті в цьому розділі, дозволяють усвідомити роман як символічне відображення трагічного досвіду Європи XX століття – зокрема феномену нацизму, механізмів суспільної конформності та проблеми відповідальності окремої людини перед історією. Образ Оскара Мацерата виступає ключовим художнім засобом, що уособлює протест проти дегуманізації та абсурдності сучасного світу. Стильова своєрідність твору – поєднання реалістичних і фантастичних елементів, поліфонічність, інтертекстуальність – формує унікальний простір для інтерпретації, що й визначає актуальність роману для сучасного гуманітарного дискурсу.

РОЗДІЛ III. ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ РОМАНУ «БЛЯШАНИЙ БАРАБАН» У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

3.1. Роман Гюнтера Грасса в шкільній та університетській програмі

Роман Гюнтера Грасса «Die Blechtrommel» належить до тих творів післявоєнної німецької літератури, які поступово утвердилися й у шкільній, й у університетській практиці Західної та Центральної Європи. Його статус у навчальному каноні визначається кількома взаємопов'язаними чинниками: художньою інноваційністю (поєднанням реалістичного й фантастичного начала, гротеском, сатирою), історичною релевантністю (проблематика провини, пам'яті), а також широкою рецепцією (переклади, екранізація, численні дослідження). Саме ці характеристики роблять роман придатним для академічного й освітнього вживання як у вступних курсах з німецької літератури, так і в тематичних модулях з історико-літературного аналізу.

У шкільній практиці ФРН «Die Blechtrommel» займає помітне місце в переліках рекомендованої літератури для старшої школи («Sekundarstufe II»). Державні або регіональні збірники тем і лекційних рекомендацій регулярно включають твори Грасса як репрезентативні приклади «Nachkriegsliteratur» та текстів, придатних для роботи над темами Нацизму, пам'яті й ідентичності; існують авторизовані методичні матеріали та робочі зошити, присвячені аналізу саме цього твору в контексті підготовки до «Abitur». Портали для вчителів і шкільні каталоги навчальних тем наводять «Die Blechtrommel» серед рекомендованих творів і дають завдання для уроків, що поєднують текстовий аналіз із роботою над фільмовою адаптацією (для міжмедійних підходів). Цю інформацію підтверджують матеріали державних освітніх ресурсів і збірки лекцій для гімназій у декількох землях Німеччини [36].

Університетська освіта демонструє ще ширше й гнучкіше використання роману: «Die Blechtrommel» систематично фігурує в програмах

курсів з новогерманської літератури, спецсемінарах із післявоєнної літератури та курсах із теорії нарації й інтертекстуальності. Приклади з університетських силабусів та оголошень курсів показують, що роман регулярно читають і аналізують у Відні, Граці, університетах німецькомовного та англомовного світу (семінари з назвою «Günter Grass» або «Postwar German Literature» традиційно включають його як обов'язковий або рекомендований текст). Для студентів-германістів це – базовий текст для вивчення таких тем, як «трама і мова», «репрезентація історичної вини», «жанрові гібриди» (приклади силабусів і розкладів семінарів у Берліні, Відні та Граці) [44].

Що стосується України, сучасна академічна практика також включає Бляшаний барабан у навчальні курси з новітньої зарубіжної літератури, спецкурси з інтермедіальності та курс-модулі з історико-літературного аналізу. Силабуси факультетів філології та програми окремих дисциплін свідчать, що твір використовують як приклад роботи з проблемою пам'яті та репрезентації національної травми, а також як матеріал для порівняльного курсу з європейської культури ХХ століття. У низці робочих програм українських університетів Бляшаний барабан фігурує серед рекомендованих текстів (як для обов'язкових курсів, так і для вільного вибору), зокрема в курсах з інтермедіальності, історії зарубіжної літератури ХХ ст. та сучасних методик викладання. Це свідчить про сформовану практику вживання роману в навчальному процесі також поза межами німецькомовного простору.

Природа шкільного включення твору має регіональні відмінності й методичні обмеження. У загально-німецькій системі освіти відсутній єдиний «національний» підручник; конкретна присутність «Die Blechtrommel» у навчальному плані залежить від результатів роботи шкільного курікулуму, рішень вчителів та рекомендаційних списків регіональних Міністерств освіти. Водночас видавці шкільних посібників та методичних комплектів випускають готові робочі матеріали під конкретні рівні («Sekundarstufe II»), що полегшує використання роману на уроках і підтверджує його канонічний

статус у високих класах. Для практичних цілей у школах часто використовують уривки твору, тематичні модулі (пам'ять і вина; репрезентації дитини й дорослості; гротеск і сатира) і міждисциплінарні зв'язки (історія – література – медіа, робота з фільмом).

Університетське викладання відрізняється більшою різноманітністю форм і методів: семінари поєднують текстовий і міжмедійний аналіз (порівняння оригінального тексту та екранної адаптації), застосовують теоретичні підходи (пам'ять/trauma studies, narratology, intertextuality) і стимулюють самостійні дослідницькі проєкти студентів (презентації, курсові роботи, перекладацькі практикуми). Наявність численних університетських силабусів, лекторіїв і читацьких груп навколо роману свідчить також про те, що «Die Blechtrommel» лишається продуктивним полем наукового обговорення і практичною базою для формування компетенцій студентів-германістів [44].

Слід відзначити дві ключові проблеми, пов'язані з вживанням твору в освітньому процесі. По-перше, мовна й тематична складність роману (витримка стилістичного багатства, сцени сексуального й тілесного змісту, історична контрверсія автора) вимагає чіткої методичної підготовки та вікового відбору матеріалу; в шкільному контексті часто застосовують уривки або тематичні модулі замість повного читання. По-друге, полемічний суспільний контекст (питання етичної оцінки автора, дискусії про вираження провини) може викликати дискусії серед батьків та адміністрації – тому вчителі зазвичай супроводжують роботу з романом методично обґрунтованими завданнями та роз'ясненнями. Ці практичні аспекти широко представлено у педагогічних посібниках і методичних рекомендаціях для вчителів.

Підсумовуючи: «Die Blechtrommel» посідає усталену позицію в академічному каноні Європи як текст, що дає змогу працювати з проблемами пам'яті, провини, інтертекстуальності й жанрових гібридів. У школах Німеччини твір присутній у переліках рекомендованих лекцій для старших

класів і супроводжується методичними виданнями; в університетах твору відводять роль основного тексту в курсах з післявоєнної літератури та семінарах з теорії нарації. В Україні роман також використовується як навчальний матеріал у відповідних курсах, що підтверджує його транскультурну значущість як предмету академічного опрацювання [36].

Підходи до вивчення роману Гюнтера Грасса «Бляшаний барабан» у старшій школі та в університеті суттєво різняться за рівнем глибини аналізу, дидактичними цілями, методами роботи й очікуваними результатами навчання. Ці відмінності зумовлені як віковими особливостями учнів і студентів, так і специфікою освітніх програм кожного рівня.

У старшій школі («Sekundarstufe II» у Німеччині або старші класи ліцеїв в Україні) роман використовується переважно з метою формування читацької, історичної та етичної компетентностей. Учні розглядають твір у межах загальних тем післявоєнної німецької літератури, зосереджуючись на ключових проблемах: моральна відповідальність особистості, дитячий погляд на війну, суспільна амнезія, вина й пам'ять. Використовуються такі методичні підходи:

- тематичний аналіз (образ Оскара як символ протесту проти дорослого світу);
- інтермедіальний підхід – порівняння роману з однойменною екранізацією Фолькера Шльондорфа (1979), що дозволяє учням простежити адаптацію літературного тексту у візуальному мистецтві;
- інтердисциплінарні зв'язки – вивчення твору у взаємозв'язку з історією, культурологією, етикою.

Важливим завданням шкільного курсу є розвиток критичного мислення та уміння інтерпретувати складні тексти, але без надмірного теоретичного навантаження. Учні працюють із уривками, адаптованими фрагментами або коротшими виданнями, щоб уникнути труднощів, пов'язаних із великою кількістю символів і політичних алюзій. У методичних рекомендаціях Німеччини зазначається, що вчитель має приділяти увагу історичному

тлумаченню роману, але не вимагати від школярів суто наукової інтерпретації тексту.

У вищій школі, натомість, «Бляшаний барабан» розглядається як об'єкт наукового аналізу. Основна мета університетського курсу – формування у студентів навичок критичного прочитання, текстологічного аналізу та міждисциплінарної інтерпретації. Університетський підхід охоплює:

- поглиблений літературознавчий аналіз із залученням теоретичних понять (нарративна структура, хронотоп, поліфонія, символіка, гротеск);
- інтертекстуальний підхід – порівняння роману з біблійними, міфологічними та історико-культурними текстами;
- соціокультурний та психоаналітичний аналіз – осмислення особистості Оскара в контексті травми, провини й колективної пам'яті;
- компаративний підхід – співставлення Грассового тексту з іншими творами післявоєнного періоду (Г. Белль, Г. Вальзер, С. Ланге, Г. Вольф).

Крім того, університетські програми передбачають роботу з критичними джерелами, рецензіями, науковими статтями та біографічними матеріалами. Студенти не лише аналізують роман, але й вивчають контекст його рецепції, літературну полеміку 1950-1980-х років, а також політичну діяльність Грасса.

Узагальнюючи, можна виокремити ключові відмінності підходів (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Ключові відмінності підходів

Критерій	Старша школа	Університет
Мета	Формування читацьких і моральних компетентностей	Формування аналітичного та дослідницького мислення
Обсяг тексту	Уривки або скорочене читання	Повний текст із залученням додаткових джерел
Методи	Тематичний, інтермедіальний, інтерактивний	Теоретико-літературний, інтертекстуальний, компаративний

Оцінювання	Творчі завдання, дискусії, письмові відгуки	Реферати, семінарські виступи, наукові есе
Рівень складності	Адаптований, емоційно спрямований	Науковий, критичний, міждисциплінарний

Отже, у навчальному процесі на різних освітніх рівнях роман Гюнтера Грасса виконує подвійну функцію: у школі – засобу виховання моральної свідомості, у вищій освіті – інструменту науково-інтелектуального розвитку, що сприяє глибшому розумінню історичної пам'яті, культурної ідентичності та стилістичних інновацій післявоєнної німецької прози.

Роман Гюнтера Грасса «Бляшаний барабан» є твором, який має значний потенціал для інтеграції в українську гуманітарну освіту. Його багатошаровість, символізм, складна структура оповіді та етична проблематика дозволяють використовувати текст як навчальний матеріал для розвитку критичного мислення, міжкультурного аналізу та літературознавчої компетентності. У контексті реформи української освіти, орієнтованої на формування компетентнісного підходу, включення роману до програм із зарубіжної літератури або міждисциплінарних курсів (література, історія, філософія, культурологія) може стати ефективним кроком до осучаснення навчального процесу.

Твір Грасса відкриває широкі можливості для порівняльного аналізу літературних відображень тоталітарного досвіду. Його можна розглядати поряд із романами Еріха Марії Ремарка, Генріха Белля, Василя Гроссмана чи Оксани Забужко, що дозволяє учням і студентам осмислити моральні наслідки війни, провини, відповідальності та суспільної травми. В українському освітньому контексті такий аналіз сприятиме формуванню історичної пам'яті, розвитку емпатії та розуміння складних процесів ХХ століття.

Особливу увагу варто приділити інтеграції роману у програми університетського рівня, зокрема на факультетах філології, культурології та

психології. Для студентів-філологів він може слугувати базовим текстом у курсах «Сучасна німецька література», «Післявоєнний роман» або «Література пам'яті». Майбутні культурологи можуть аналізувати «Бляшаний барабан» як приклад художнього осмислення колективної провини та національної ідентичності, тоді як студенти-психологи – як матеріал для дослідження психічних травм, соціальної амбівалентності та феномену моральної глухоти суспільства.

Інтеграція роману Грасса у шкільну та вищу освіту України також потребує методичної адаптації. Важливо враховувати складність тексту, його філософський підтекст, наявність історичних і культурних алюзій, що вимагають підготовки викладачів і розробки коментарів та методичних посібників. Використання сучасних педагогічних підходів – дискусійних методів, аналізу художніх символів, мультимедійних засобів – може зробити вивчення твору більш доступним і цікавим для молоді.

Як зазначає Й. Юстен, Грасс не лише відображає німецьку історію, але й створює простір для її критичного переосмислення [33, с. 3]. Саме ця риса робить його роман надзвичайно актуальним для українського освітнього простору, який сьогодні теж перебуває у процесі осмислення складного минулого та пошуку нових гуманістичних орієнтирів. Інтеграція «Бляшаного барабана» в освітні програми може стати кроком до формування покоління, здатного не лише читати літературу, а й усвідомлювати морально-етичний вимір історії через призму художнього слова.

3.2. Методичні підходи до аналізу твору: історико-літературний, культурологічний, лінгвостилістичний

Історико-літературний підхід до аналізу роману Гюнтера Грасса «Бляшаний барабан» передбачає розгляд твору у зв'язку з конкретними

історичними подіями, соціальними процесами та духовно-культурними тенденціями, які визначили обличчя Німеччини середини XX століття. Цей підхід дає змогу побачити, як література стає не лише художнім, а й морально-історичним документом епохи, що відображає колективну свідомість народу після катастрофи нацизму.

Роман з'явився у 1959 році, через п'ятнадцять років після завершення Другої світової війни, у період, коли німецьке суспільство лише починало осмислювати власну провину, травму та відповідальність. За визначенням Б. Бауманна і Б. Оберле, це був час, коли література ФРН ставала засобом «очищення пам'яті» та пошуку нового морального орієнтира після поразки нацизму. У творчості Грасса цей процес отримав надзвичайно складну, іронічну й болісну форму – автор не моралізує, а викриває мовчання та самообман суспільства, що намагалося дистанціюватися від злочинів минулого [12].

Образ Оскара Мацерата, головного героя роману, в історико-літературному контексті символізує не лише дитячу відмову дорослішати, а й загальне небажання німецької нації «подорослішати» історично – взяти на себе відповідальність за власні дії. Грасс використовує гротеск і алегорію, щоб передати атмосферу морального паралічу, в якій зростав післявоєнний світ. Як відзначає Й. Юстен, письменник не прагнув «покаятися» від імені нації, а радше створити умови для критичного самопізнання – «дати можливість пам'яті не замовкати» [33, с. 4].

З історико-літературного погляду, роман також можна розглядати як продовження традицій німецької сатиричної прози від Е. Т. А. Гофмана до Томаса Манна. Грасс поєднує експресіоністичні образи, сюрреалістичні елементи та психологічний реалізм, створюючи багатовимірну картину німецького буття. Він прагне показати, як тоталітаризм не лише руйнує суспільство, а й деформує моральну сутність людини.

Важливим аспектом історико-літературного аналізу є також взаємозв'язок роману з поняттям «літератури після Освенцима». Після війни

перед німецькими письменниками постало питання, чи можливо взагалі творити мистецтво після жахів геноциду. «Бляшаний барабан» став одним із перших творів, який спробував відповісти на це питання не шляхом заперечення, а через іронічне відтворення безумства історії. Як писав сам Грасс, «пам'ять – це єдиний інструмент, який може змусити барабанити замість стріляти» [22].

Культурологічний підхід до аналізу роману Гюнтера Грасса «Бляшаний барабан» зосереджується на осмисленні таких фундаментальних понять, як пам'ять, національна ідентичність та моральна відповідальність. Через ці категорії твір виходить за межі суто історичного чи психологічного роману й постає як культурний текст, що формує діалог між минулим і сучасністю, між особистим досвідом і колективною свідомістю.

Однією з провідних тем роману є пам'ять як форма виживання і як моральний обов'язок. Головний герой, Оскар Мацерат, виступає не просто оповідачем, а своєрідним хранителем пам'яті покоління, яке стало свідком і співучасником катастрофи XX століття. Його барабан – це символ актів пам'яті, що ритмічно нагадують про минуле, яке не можна забути. Через гротескну оповідь Грасс показує, як колективна пам'ять у німецькому суспільстві витісняла неприємні спогади, намагаючись приховати провину за злочини нацизму. Як зазначає К. Кнаусс, «Грасс виявив мужність не дозволити Німеччині забути саму себе» [43, 58].

Другий важливий вимір культурологічного аналізу – пошук ідентичності. У романі «Бляшаний барабан» ідентичність персонажів постає нестабільною, фрагментарною, що відображає кризу національного самоусвідомлення повоєнної Німеччини. Герої балансують між польською і німецькою культурами, між католицизмом і протестантизмом, між дитинством і дорослістю, що символізує духовну роздвоєність європейської людини після війни. Грасс, як представник «данцигської трилогії», особисто пережив цю кризу ідентичності, адже його рідне місто Гданськ (Данциг) було

простором культурного перетину – місцем, де національні кордони втрачали чіткість.

Культурологічний аспект також неможливо розглядати без теми моральної відповідальності. Грасс ставить перед читачем питання: як жити після злочину, як не повторити минулого, як подолати байдужість? Відмова Оскара рости – це не лише біологічна аномалія, а символ моральної незрілості суспільства, яке уникає відповідальності за свої дії. Через цей образ письменник критикує культуру, що дозволила тоталітаризмові пустити коріння в людських душах. Як зазначає дослідниця К. Міллес, «Грасс повертає пам'ять не як тягар, а як шлях до зцілення колективної совісті» [41].

З культурологічної перспективи роман «Бляшаний барабан» – це літературна реконструкція європейської свідомості, де історичний досвід постає не у вигляді фактів, а як моральна й культурна драма. Він створює простір для рефлексії над тим, що означає бути людиною після катастрофи, і як мистецтво може допомогти суспільству не втратити здатність до співчуття та критичного мислення.

Лінгвостилістичний аналіз роману Гюнтера Грасса «Бляшаний барабан» розкриває структуру його мовлення, що поєднує гротеск, іронію, експресію та філософську глибину. Стиль письменника вирізняється високим рівнем мовної експресії, завдяки чому його твір сприймається не лише як художній, а й як інтелектуально-психологічний експеримент.

Передусім, слід відзначити функцію оповідача, що є одним із ключових лінгвостилістичних елементів твору. Оскар Мацерат, який розповідає свою історію, водночас виступає і свідком, і учасником подій, і суддею для самого себе. Його оповідь побудована у формі суб'єктивного монологу, насиченого самоіронією та гротескними перебільшеннями. Перемикання між першою та третьою особами – характерна риса наративної структури роману – створює ефект роздвоєності свідомості, підкреслюючи психологічну непевність героя. Такий прийом, за словами дослідників, відображає постмодерну свідомість, що втратила єдину точку зору на реальність.

Мовна експресія Грасса проявляється у поєднанні високого та зниженого стилів, що є основою його сатиричної поетики. У тексті зустрічаються просторічні слова, жаргонізми, діалектизми, поєднані з філософськими узагальненнями та біблійними алюзіями. Такий контраст створює ефект живої мови, яка передає не лише індивідуальну свідомість Оскара, а й соціальну картину часу. Змішування мовних реєстрів дозволяє Грассу висміювати обивательську мораль, показуючи трагедію історії крізь комічну перспективу.

Особливу роль у стилістиці роману відіграють художні тропи – метафора, гіпербола, іронія, оксюморон. Метафорика Грасса надзвичайно пластична: барабан стає універсальним символом протесту, дитинства, пам'яті та історії. Гіпербола підкреслює гротескність зображення, доводячи ситуації до абсурду, а іронія слугує засобом моральної дистанції, що дозволяє автору говорити про трагічне без прямого пафосу. Часті парадокси й оксюморони (наприклад, дитя, яке доросліше за дорослих; сміх крізь сльози) підсилюють відчуття подвійності світу, в якому зливаються реальність і фантазія.

Важливою ознакою лінгвостилістичної майстерності Грасса є також ритмічність і музикальність мови. Повтори, анафори, звукові переклички і навіть ритм оповіді імітують стукіт барабана, перетворюючи текст на своєрідну симфонію пам'яті. У такий спосіб мова твору стає не просто засобом комунікації, а художньою формою, що несе емоційний та символічний зміст.

Роман має високий педагогічний потенціал для формування критичного мислення й етичного судження студентів саме через поєднання складної наративної форми, проблемних моралістичних конфліктів і багатошарової символіки. У навчальному процесі твір може виконувати одразу кілька взаємопов'язаних освітніх функцій: стимулювати аналітичне мислення (розбір наративних прийомів, аргументація інтерпретацій), розвивати вміння оцінювати аргументи й позиції, формувати здатність

відрізняти факт від оцінки, а також пробуджувати етичну рефлексію щодо відповідальності індивіда і спільноти в історичних обставинах.

Перш за все, роман є «навчальним корпусом» для роботи з проблемою ненадійного оповідача: голос Оскара поєднує дитячу очевидність і свідому маніпуляцію, що вимагає від читача критичної позиції – перевіряти інформацію, зіставляти дані, розуміти мотиви оповідача. Аналіз ненадійності наратора (reliability, focalization) формує у студентів навички судження про джерело, про те, як текст виробляє значення, де знаходяться пробіли, а де – свідомі упущення. Робота над уривками, де погляд оповідача явно суперечливий, змушує студентів порівнювати внутрішні й зовнішні свідчення, будувати аргументацію і захищати інтерпретацію, що є базовою вправою критичного мислення. [52, 11].

Другим важливим джерелом розвитку етичного судження є тематична проблематика роману: питання колективної провини, мовчання, співучасті та відновлення пам'яті. Сам факт того, що роман змушує читача зіштовхуватися з неприємними моральними питаннями (навіть із заперечуваними – сексуальні сцени, співучасть мешканців, роль «малих» учасників у масштабних злочинах), дає можливість організувати завдання на етичне міркування. На відміну від простих моральних казусів, тут немає «зручних» рішень: студенти мають обґрунтувати позицію, спираючись на текст, історичний контекст і власні аргументи, що розвиває вміння формулювати моральні аргументи і бачити складність питань.

Третя перевага – жанрова й стилістична багатосаровість твору: поєднання гротеску, сатири, магічного реалізму й історичного роману дає можливість робити порівняльні аналізи, навчати студентів розрізняти художні функції прийомів. Наприклад, заняття, де студенти порівнюють епізоди як «реалістичні» й «фантастичні» та обговорюють, чому Грасс їх ставить поруч, розвиває вміння зіставляти, категоризувати, робити узагальнення й формулювати гіпотези про наміри автора – все це є вправами критичного мислення [11; 38].

Практичні педагогічні прийоми, які реалізують потенціал роману:

- Заняття з close reading (поглибленого аналізу тексту). Працювати не з усією книгою одразу, а з вибраними уривками, де наявні проблемні прийоми: вступна заява Оскара про відмову дорослішати, сцена з криком, що розбиває скло, сцена, де барабан підриває марш. Для кожного уривка формулюються завдання: знайти докази ненадійності наратора; пояснити, яку роль виконує гротеск; сформулювати кілька інтерпретацій і вибрати найкраще обґрунтування. Ця методика тренує індуктивне мислення (з прикладу до узагальнення) і навички аргументації.

- Дебати та рольові ігри. Теми для дебатів: «Чи має письменник право виступати як моральний суддя?», «Чи можна відокремити художній талант автора від його біографічних вчинків?», «Хто несе більшу відповідальність: індивід чи суспільство?» Рольові ігри (студенти – суд присяжних, історична комісія, редакція журналу) розвивають вміння відстоювати позицію, слухати аргументи опонента і коригувати власну думку. Така робота формує критичні навички оцінювання джерел аргументації.

- Інтермедіальна робота: порівняння роману та фільму Шльондорффа. Задача – проаналізувати, як різні медіуми репрезентують одні й ті самі мотиви (втрата, провина, пам'ять), і що втрачається або набуває значення при адаптації. Це стимулює вміння критично порівнювати джерела й представляти результати в письмовій або мультимедійній формі.

- Письмові рефлексії «пік-періоду». Регулярні короткі есе («що мене найбільше шокувало в епізоді», «з ким я погоджуюсь/не погоджуюсь у моральному питанні») змушують студентів формулювати думку, аргументувати її й відстежувати власну зміну позиції в процесі навчання. Така рефлексія – важливий інструмент формування метакогнітивних навичок.

Приклади конкретних навчальних завдань (рівень бакалаврату / старші курси):

1. Дати читальний аналіз вступної декларації оповідача (уривок: «Im Alter von drei Jahren habe ich beschlossen, mit dem Wachsen aufzuhören»), виявити елементи ненадійності й пояснити, як вони впливають на етичний запит роману. (Оцінювання: аналітичне есе 800–1000 слів; критерії – аргументованість, робота з текстом, критичність суджень).

2. Сформулювати коротку полемічну промову (3–4 хв) «Чи повинен Оскар нести відповідальність за дії дорослих навколо нього?» – потім провести круглу дискусію й підсумувати альтернативні аргументи. (Оцінювання: уміння аргументувати і слухати опонентів).

3. Проєкт «Медіа-аналіз»: порівняйте сцену з руйнування маршу в тексті та її фільмову версію – підготуйте мультимедійну презентацію про те, як візуальні засоби змінюють інтерпретацію. (Оцінювання – аналітична складова + креативність викладу).

Проблеми й застереження. Використання роману в освітньому процесі потребує підготовки: текст містить матеріал, який може шокувати (сцени сексуального характеру, жорстокість), а також ставить складні етичні питання. Тому необхідні попередні інструкції, віковий відбір, супровід дискусій модератором і чіткі критерії оцінювання. Бажано також забезпечити контекстуальні матеріали (історичні довідки, методичні напрацювання), щоб уникнути поверхневих чи спекулятивних інтерпретацій.

Оцінювання результатів формування критичного мислення. Краще поєднувати кількісні та якісні методи: рубрика для письмових робіт (критерії: аргументація, робота з джерелом, критична дистанція, оригінальність), структуровані інтерв'ю-рефлексії, спостереження за участю в дискусіях. Важливим показником є не стільки «правильна» інтерпретація, скільки здатність студента обґрунтувати свою позицію, зіставити альтернативні точки зору і показати метакогнітивну усвідомленість (що я зрозумів, як змінила мені думку робота з текстом).

Вивчення роману Гюнтера Грасса «Бляшаний барабан» у закладах освіти сприяє розвитку міжкультурної свідомості студентів, оскільки твір

дозволяє осмислити ключові проблеми XX століття – національну ідентичність, колективну пам'ять, моральну відповідальність та осмислення історичних травм. Через призму долі головного героя Оскара Мацерата читач стикається з дилемами німецького суспільства: провиною за нацизм, відчуженням особистості та пошуком моральної опори після катастрофи війни.

Залучення студентів до аналізу історичного контексту роману формує розуміння спільних європейських цінностей, а також здатність співвідносити досвід минулого з сучасними викликами – війною, порушенням прав людини, питаннями соціальної справедливості. Такі паралелі особливо важливі в українській освітній реальності, де тема історичної пам'яті та осмислення колективної травми має гостру актуальність.

Педагогічна практика показує, що під час обговорення роману ефективними є методи порівняльного аналізу (наприклад, зі свідченнями про Голокост, документальними фільмами або творами українських письменників про тоталітаризм), що сприяє емпатії й толерантності до культурних відмінностей. У цьому контексті «Бляшаний барабан» може виступати не лише художнім текстом, а й інструментом формування критичної свідомості, що допомагає молоді усвідомити небезпеку ідеологічного конформізму та моральної байдужості.

Як зазначає П. Арндс у статті «Günter Grass and Magical Realism» (у *The Cambridge Companion to Günter Grass*), Грасс поєднує історичну пам'ять із художньою вигадкою для того, щоб «розбудити моральне сприйняття читача» і показати, як література може відновлювати чутливість до людського страждання [11].

Подібну позицію підтримує дослідниця Л. Замора, яка у збірнику *Magical Realism: Theory, History, Community* наголошує, що магічний реалізм у творах Грасса виступає засобом подолання меж між історичним і культурним досвідом, сприяючи міжкультурному діалогу [38].

Таким чином, аналіз «Бляшаного барабана» в університетському курсі не лише поглиблює знання студентів про німецьку літературу, а й розвиває навички міжкультурної комунікації, здатність розуміти іншу культуру крізь історичну перспективу та моральні дилеми. Це робить твір Грасса цінним елементом гуманітарної освіти, що формує толерантну, саморефлексивну й соціально відповідальну особистість.

Використання роману Гюнтера Грасса «Бляшаний барабан» у навчальному процесі відкриває широкий спектр практичних методик, які сприяють глибокому аналізу тексту та розвитку критичного мислення студентів. Однією з таких методик є організація дискусійних занять, під час яких студенти порівнюють художнє відтворення історичних подій із реальними фактами Другої світової війни та післявоєнної Німеччини. Важливим аспектом дискусії є обговорення моральної відповідальності персонажів і суспільства загалом, що дозволяє розвивати етичне судження та соціальну свідомість.

Практичні завдання можуть включати створення есе, де студенти аналізують символіку та метафоричні образи твору, наприклад, бляшаний барабан як знак протесту проти насильства й конформізму, або цирк як метафору хаотичного суспільства. Інтерактивні форми роботи, такі як рольові ігри або моделювання історичних ситуацій із роману, сприяють розвитку емпатії та міжкультурного розуміння, оскільки дозволяють студентам поставити себе на місце героїв і усвідомити вплив історичних подій на особистість.

Проектні форми роботи також є ефективним інструментом: студенти можуть створювати презентації, мультимедійні портфоліо або короткі документальні відео, порівнюючи німецький післявоєнний досвід із сучасними соціокультурними явищами. Такі проекти не лише поглиблюють знання літератури та історії, але й розвивають навички критичного аналізу та міждисциплінарного дослідження.

Отже, поєднання дискусій, аналітичних завдань та проєктної діяльності формує у студентів комплексне розуміння тексту Грасса, його історико-культурного контексту та соціальної функції літератури. Це забезпечує розвиток не лише літературних компетенцій, а й критичного мислення, етичної оцінки та міжкультурної компетентності, що є ключовими цілями гуманітарної освіти.

3.3. Практичні шляхи інтеграції роману в навчальні курси з літератури та лінгвістики

Інтеграція роману Гюнтера Грасса «Бляшаний барабан» у навчальні курси з літератури та лінгвістики передбачає застосування комплексних педагогічних стратегій, які дозволяють поєднувати теоретичне вивчення художнього тексту з практичними вправами, дискусіями та проєктною діяльністю студентів. Однією з найбільш ефективних методик є моделювання занять, у яких аналіз твору ведеться поетапно, із чітким акцентом на жанрово-стильові особливості, соціально-історичний контекст та мовні засоби автора.

На першому етапі заняття студенти знайомляться з історико-культурним контекстом повоєнної Німеччини, обговорюють політичні та соціальні процеси 1940–1950-х років, які вплинули на творчість Грасса. Лектор може запропонувати читання ключових уривків роману, наприклад опис першої поїздки Оскара в місто або сцени з цирку, де простежуються елементи гротеску та сатири. Студенти аналізують, як автор поєднує реалістичні події з фантастичними елементами, і яким чином це створює критичний погляд на суспільство.

Другий етап передбачає детальний лінгвістичний аналіз тексту. Студенти працюють із мовною організацією роману, визначають особливості синтаксису, тропи, повтори, гіперболи та іронію, які використовує автор для

створення стилістичної експресії. Наприклад, опис бляшаного барабана як символу протесту проти суспільного конформізму або численні внутрішні монологи Оскара демонструють складність оповіді та полілогічність думок персонажів. Використання просторіччя та діалектизмів дозволяє студентам досліджувати соціальні та культурні особливості персонажів.

Третій етап заняття включає інтерактивні форми роботи, такі як групові дискусії та рольові ігри. Студентам пропонується «пережити» певні сцени роману, відтворити конфліктні ситуації між героями, а потім обговорити моральні дилеми, що виникають у тексті. Наприклад, можна моделювати сцену, де Оскар спостерігає за поступовим занепадом суспільства та ставить під сумнів участь окремих людей у системі насильства. Такі вправи стимулюють критичне мислення та формують здатність до етичного аналізу, водночас поглиблюючи міжкультурне розуміння.

Четвертий етап передбачає реалізацію проєктної діяльності. Студенти можуть створювати мультимедійні презентації, порівнювати історичні факти із художніми образами роману, досліджувати інтертекстуальні зв'язки та символіку. Наприклад, завдання може полягати у порівнянні цирку в романі з політичним та соціальним «цирком» сучасності або аналізі символу бляшаного барабана як культурного знака протесту та пам'яті про минуле. Проєкти можуть мати колективний характер, що сприяє розвитку навичок командної роботи, аргументованого обговорення та презентації результатів.

Інтерактивні форми роботи на матеріалі роману «Бляшаний барабан» Гюнтера Грасса відіграють надзвичайно важливу роль у розвитку критичного мислення, міжкультурної компетентності та навичок аналізу художнього тексту. Дебати, рольові ігри та творчі інтерпретації персонажів дозволяють студентам не лише осмислити історичний і соціальний контекст, а й практично моделювати різні перспективи сприйняття твору.

Таблиця 3.2.

Етапи проведення заняття по твору

Етап заняття	Форма роботи	Текстові уривки / приклади	Очікувані результати
1. Вступний аналіз історичного контексту	Лекція, групове обговорення	Опис першої поїздки Оскара в місто; сцени цирку, де поєднуються реалістичні та фантастичні елементи	Ознайомлення студентів із соціально-історичним контекстом; розуміння впливу війни та післявоєнного періоду на творчість Грасса
2. Лінгвістичний аналіз	Робота в парах, текстові вправи	Внутрішні монологи Оскара, повтори, гіперболи, просторіччя та діалектизми	Розвиток навичок лінгвостилістичного аналізу; усвідомлення функції художніх тропів у створенні образності
3. Дискусії та рольові ігри	Рольова гра, круглий стіл	Сцена спостереження Оскаром занепаду суспільства; сцени моральних дилем між героями	Формування критичного мислення та етичного судження; розвиток навичок аргументованого обговорення
4. Проектна діяльність	Колективні проекти, презентації	Порівняння цирку в романі з політичним «цирком» сучасності; аналіз символу бляшаного барабана	Розвиток міжкультурної компетентності; здатність створювати самостійні дослідницькі роботи та презентувати їх
5. Підсумкове обговорення	Дебати, письмові рефлексії	Підсумкове обговорення теми відповідальності, пам'яті та соціальної функції літератури	Закріплення знань, інтеграція історико-літературного, культурологічного та лінгвостилістичного підходів; усвідомлення ролі літератури у формуванні свідомості

Дебати можуть бути побудовані на конфліктних моментах роману: наприклад, на дискусії щодо моральної відповідальності пересічних громадян у нацистській Німеччині або етичної оцінки дій окремих персонажів, таких як Оскар чи його родина. Студенти поділяються на групи,

готують аргументи на основі текстових уривків і контексту твору, що сприяє розвитку навичок аргументованого судження та критичного осмислення історичних явищ. Наприклад, сцена, де Оскар спостерігає за парадом і формуванням суспільних норм, може слугувати початковим матеріалом для обговорення: «Яким чином літературний образ параду відображає соціальні механізми влади та конформізму?».

Рольові ігри дозволяють студентам «прожити» внутрішній світ персонажів і взаємодіяти з текстом на емоційному та когнітивному рівнях. Наприклад, студент може виконати роль Оскара, його матері або іншого персонажа, висловлюючи власні мотивації та оцінюючи події через призму внутрішньої психології героїв. Це розвиває емпатію та глибше розуміння символічних і соціально-критичних елементів роману.

Творчі інтерпретації персонажів, включаючи написання альтернативних епізодів, створення художніх есе чи навіть коротких сценічних постановок, дають змогу студентам не тільки закріпити знання про структуру, символіку та сюжетні лінії роману, а й проявити власну уяву. Наприклад, відтворення сцени цирку, де Оскар демонструє свій бляшаний барабан, допомагає проаналізувати метафоричне значення барабана як символу опору, пам'яті та індивідуальної автономії.

Використання інтерактивних форм також сприяє міждисциплінарній роботі: студенти аналізують не лише літературні та мовні засоби, а й культурологічні, історичні та психологічні аспекти твору, що формує комплексне бачення проблеми.

Використання проєктних методів під час вивчення роману «Бляшаний барабан» сприяє активізації пізнавальної діяльності студентів, формуванню аналітичних навичок та розвитку критичного мислення. Цей підхід дозволяє поєднати літературний аналіз із творчими та дослідницькими завданнями, які виходять за межі традиційного семінарського формату.

Таблиця 3.3

Види проєктних форм роботи з твором

Назва проєкту	Мета та зміст діяльності	Очікувані результати
Мультимедійна презентація «Оскар Мацерат: символ і протест»	Студенти досліджують образ головного героя як утілення морального спротиву й соціального абсурду, створюючи інтерактивну презентацію з візуальними матеріалами, цитатами, фрагментами фільму.	Уміння інтерпретувати художній образ у контексті історичних подій; розвиток навичок роботи з мультимедійними ресурсами.
Проект «Пам'ять міста: Данциг у романі Грасса»	Дослідження просторової поетики твору через створення карти Данцига із зазначенням ключових місць дії, їхніх символічних значень і паралелей із сучасним Гданськом.	Формування історико-культурної компетентності; розуміння простору як наративного елемента.
Аналітичне есе «Голос оповідача між іронією та провиною»	Індивідуальна робота над текстом роману, спрямована на виявлення особливостей оповідацької позиції, іронічних та гротескних інтонацій.	Поглиблення аналітичного мислення, розвиток академічного письма та здатності до самостійних суджень.
Міжпредметне дослідження «Травма війни: психологічний і культурний виміри»	Груповий міждисциплінарний проєкт, який поєднує підходи літературознавства, психології та соціології.	Формування цілісного бачення повоєнної культури, розвиток навичок колективного дослідження.
Творча інтерпретація «Голос бляшаного барабана сьогодні»	Студенти створюють коротке відео, театральну сцену або художній перформанс, у якому осмислюють актуальність роману для сучасної молоді.	Розвиток креативного мислення, уміння переносити літературні ідеї в сучасний контекст, формування навичок публічної презентації.

Також можна надати рекомендації для більш чіткого розуміння методів.

Рекомендації для викладачів:

- заохочувати роботу в малих групах із чітким розподілом ролей (дослідник, аналітик, дизайнер, доповідач);
- пропонувати студентам теми проєктів, пов'язані із сучасними соціальними проблемами, які резонують із тематикою роману;
- включати елементи самооцінювання та взаємооцінювання, що підсилюють відповідальність учасників за результат;
- використовувати цифрові інструменти (Padlet, Canva, Prezi, PowerPoint, Google Slides) для створення інтерактивних презентацій.

Рекомендації для студентів:

- під час роботи над проєктом акцентувати увагу на аналізі тексту, а не лише на переказі подій;
- використовувати достовірні джерела для контекстуального дослідження (інтерв'ю, критичні статті, історичні довідки);
- поєднувати аналітичний і творчий підходи – наприклад, у форматі коротких відеоесеїв або театралізованих інтерпретацій сцен роману.

Завдяки таким методам роман «Бляшаний барабан» стає засобом формування компетентностей сучасного фахівця – критичного мислення, креативності, комунікаційної грамотності та міжкультурної свідомості.

Отже, узагальнюючи подані форми та методи, можна зазначити, що інтеграція роману Гюнтера Грасса «Бляшаний барабан» у навчальний процес відкриває широкі можливості для формування цілісного гуманітарного мислення студентів. Поєднання традиційного текстового аналізу з інтерактивними й проєктними формами сприяє розвитку критичного, креативного та етичного мислення. Робота з романом дозволяє осмислити складні історичні, моральні й культурні проблеми ХХ століття у світлі сучасності, розвиває здатність до міждисциплінарного бачення та формує навички інтерпретації художнього тексту як багатовимірного культурного феномена. Порівняння навчальних програм Німеччини та України свідчить, що в європейському освітньому каноні «Бляшаний барабан» займає важливе

місце як символ переосмислення німецької історії після Другої світової війни.

Історико-літературний підхід дозволяє розкрити зв'язок твору з післявоєнним досвідом Німеччини та кризою національної самосвідомості; культурологічний аспект – осмислити питання колективної пам'яті, моральної відповідальності та пошуку ідентичності; лінгвостилістичний аналіз – продемонструвати унікальність авторського стилю Грасса, його мовну експресію, метафорику та поліфонічну оповідну структуру.

Отже, інтеграція роману Гюнтера Грасса «Бляшаний барабан» у навчальний процес є ефективним шляхом розвитку аналітичної культури, критичного мислення, толерантності та здатності до діалогу між культурами. Такий підхід сприяє не лише поглибленню літературної освіти, а й формуванню зрілого, гуманістично орієнтованого світогляду студентської молоді.

ВИСНОВКИ

У ході здійсненого наукового дослідження було всебічно досягнуто поставленої мети, яка полягала у виявленні та ґрунтовному аналізі жанрових, стилістичних та лінгвістичних характеристик знакового роману «Бляшаний барабан» Гюнтера Грасса, а також у розкритті та обґрунтуванні можливостей його ефективного використання в освітньому процесі. Комплексне вивчення біографічного контексту, історико-літературних передумов, а також ретельний жанрово-стилістичний та методичний аналіз тексту дозволили сформувати цілісне й аргументоване уявлення про виняткове значення цього твору у світовій та німецькій літературі другої половини ХХ століття.

Насамперед було підтверджено, що життєвий і творчий шлях Гюнтера Грасса нерозривно пов'язаний із трагічними та морально суперечливими подіями німецької історії, які стали вирішальними для формування його світогляду і визначили провідні теми всього його художнього доробку. Мультикультурне, прикордонне середовище Данцига (Гданська) заклало основи його критичного ставлення до питань національної ідентичності, історичної пам'яті та мови, тоді як особистий воєнний досвід спричинив формування ідеї історичної відповідальності та колективної провини як центральних, домінантних мотивів його прози. У літературному процесі Грасс свідомо обрав роль «блязня» або «клоуна»-викривача, використовуючи оптику сатиричного сприйняття світу та гротеск замість прямого моралізаторства, щоб критично та нещадно осмислити наслідки війни, націоналістичної ідеології та подальшої культури замовчування у повоєнній Німеччині.

Ключовим та найбільш вагомим результатом проведеного дослідження стало визначення жанрової специфіки роману «Бляшаний барабан» як унікального та багатопланового поєднання магічного реалізму, гротеску та соціальної сатири. Твір є яскравим прикладом жанрової гібридизації, що

дозволила авторові створити модель художнього світу, адекватну хаотичній та сюрреалістичній історичній реальності ХХ століття. Було переконливо доведено, що гротеск і сатира виступають у романі не просто як стилістичні прийоми, а як центральні світоглядні та інструментальні засоби для критичного осмислення історії.

В основі жанрової конструкції лежить фігура головного героя – Оскара Мацерата, який у віці трьох років свідомо припинив фізичне зростання. Цей акт-протест є центральним гротескним образом, що функціонує як потужне відображення моральної деформації німецького суспільства та його духовної калічності. Відмова від дорослішання символізує відторгнення дорослого світу та його історичної провини, тоді як його барабан, що несе на собі відбиток трирічного віку, стає метафорою громадянської відмови від «нормального» прийняття історично зумовлених ролей. Оскар – це анти-Bildungsroman-герой (антигерой роману виховання), чий розвиток відбувається не за принципом інтеграції, а за принципом перманентного протесту та відсторонення, що знаменує собою деконструкцію класичної європейської традиції роману. Цей гротескний образ, доповнений здатністю розбивати скло пронизливим голосом, слугує формою невербального, афективного протесту проти культури замовчування, яка панувала в Німеччині після 1945 року.

Сатиричний тон роману пронизує всі рівні оповіді. Грасс нещадно висміює буржуазний конформізм, що створив сприятливий ґрунт для поширення нацизму, а також повоєнну лицемірну амнезію, коли суспільство намагалося "забути" свою недавню історію. Символізм барабана, який Оскар використовує як зброю для підриву фальшивих ідеалів та ідеологій, підкреслює активну, хоча й по-своєму деструктивну, позицію героя-маргінала. Оскар, перебуваючи поза межами «нормальності», отримує унікальну оптику для викриття соціальних і політичних пороків. Завдяки такому жанровому зміщенню роман ефективно поєднує індивідуальну історію з епічною панорамою історичних подій.

Художня потужність роману, його багатошаровість і глибина, досягається завдяки надзвичайно багатій і новаторській стилістиці Грасса. Було встановлено, що проза роману має виразну двошарову структуру: на одному рівні – це тілесно-матеріальний, грубий, навіть карнавальний опис реальності, насичений натуралізмом і фізіологічними деталями, а на іншому – це висока рефлексія над природою літератури, пам'яті та мови, що часто виходить за межі сюжету. Це постійне балансування між «низьким» і «високим» стилями створює ефект інтелектуальної напруги та підсилює гротескний світогляд.

Особливе значення в романі має система символіки та метафорики. Барабан є центральною метафорою творчості, протесту та збереження пам'яті; він є інструментом, що формує індивідуальну історію всупереч офіційній. Образи трьох сходинок (що символізують відмову Оскара від зростання), бабусиних спідниць (як метафора праначала та притулку), чи цибулевого льоху (де люди намагаються викликати сльози, щоб відчути катарсис) створюють складну систему кодів, що вимагає від читача активної інтерпретаційної роботи.

Нарративна структура тексту є не менш важливою. Роман оповідається від першої особи – неблагоннадійного оповідача, який перебуває у психіатричній клініці. Ця позиція ставить під сумнів об'єктивність викладених подій, підкреслюючи, що пам'ять є суб'єктивною, фрагментарною і часто гротескно деформованою. Оповідач-Оскар майстерно маніпулює часом, змішуючи минуле, теперішнє і майбутнє, що втілює філософську проблему співвідношення особистої долі та великої історії.

Лінгвістичні особливості роману є його вирішальною ознакою. Стил Грасса характеризується ускладненими, часто багатослівними та розгалуженими синтаксичними конструкціями, які вимагають від читача максимальної уваги та інтелектуальної витримки. Введення просторіччя, діалектизмів (особливо данцизького регіону) та жаргону з різних соціальних верств руйнує академічну чи літературну чистоту мови, створюючи

поліфонічний, живий, але водночас хаотичний мовний простір. Активне використання риторичних прийомів, таких як гіпербола (для посилення гротеску), літота та іронія, створює індивідуальний, багаторівневий авторський стиль, що є унікальним у німецькій літературі. Такий мовний експеримент свідчить про глибоке усвідомлення Грассом кризи мови в повоєнний період та його спробу відродити її через радикальне оновлення.

Значну увагу в роботі було приділено методичному аспекту вивчення роману «Бляшаний барабан» у закладах освіти. На основі проведеного аналізу підтверджено, що роман виконує подвійну функцію: він є важливим чинником виховання моральної та історичної свідомості у школі (за умов методичної адаптації) та потужним інструментом науково-інтелектуального розвитку у вищій освіті.

Інтеграція твору в навчальні курси (зарубіжна література, німецька філологія, культурологія) сприяє формуванню критичного мислення, навичок міжкультурного аналізу та літературознавчої компетентності. Складність і чутливість змісту, а також його жанрова інноваційність вимагають від студента та учня виходу за межі традиційного сприйняття тексту, занурюючи його в проблематику історичної травми та постмодерністської оповіді.

Особливо підкреслена актуальність вивчення «Бляшаного барабана» для українського освітнього простору. Досвід німецького осмислення колективної травми, питань історичної пам'яті та пошуку гуманістичних орієнтирів через призму художнього слова є надзвичайно цінним для українського суспільства. Жанровий підхід Грасса до переосмислення національних міфів і відповідальності може слугувати важливим прецедентом для аналізу власних історичних викликів. Запропоновано використання історико-літературного, культурологічного та лінгвостилістичного підходів до аналізу, а також наголошено на необхідності ретельної методичної адаптації через складність і потенційну чутливість змісту, що вимагає від викладача високої кваліфікації.

Отже, «Бляшаний барабан» Гюнтера Грасса є безумовно канонічним твором, жанрова і стилістична інноваційність якого дозволила автору здійснити глибокий, безкомпромісний морально-політичний та історичний аналіз німецького суспільства. Дослідження підтвердило, що саме завдяки поєднанню гротеску, сатири та складної лінгвостилістики Грасс зміг подолати пастку прямого дидактизму і створити багатовимірний роман про відповідальність, пам'ять та мистецтво. Практична значущість виконаної роботи полягає у можливості використання її результатів у навчальному процесі та розробці методичних матеріалів, спрямованих на формування цілісної системи критичного мислення, креативності та міжкультурної свідомості студентів. Подальші дослідження можуть бути зосереджені на детальному лінгвостилістичному аналізі індивідуальних синтаксичних конструкцій Грасса та на вивченні рецепції роману в українському літературному та перекладацькому контексті, що дозволить ще глибше зрозуміти механізми культурної взаємодії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Варецька С. О. Роман Гюнтера Грасса «Бляшаний барабан» як сучасний крутійський роман. Питання літературознавства. 2002. № 9. С. 113–115.
2. Грасс Г. Виступ Гюнтера Грасса з нагоди вручення Нобелівської премії «Далі буде...». У кн.: Грасс Г. Бляшаний баран. Роман. Київ : Юніверс, 2005. С. 757–773.
3. Гібер Й. Драматичні події навколо нового роману Гюнтера Грасса (передрук з жур. «Deutschland», 1995, № 5). Всесвіт. 1996. № 8–9. С. 128–129.
4. Гюнтер Грас. Бляшаний барабан. «Бляшаний барабан» Гюнтера Грасса, або чи розуміємо ми світ, у якому існуємо? Електронний ресурс. URL: <https://coollib.cc/b/337023/read> (дата звернення: 24.10.2025)
5. Гюнтер Грас. Бляшаний барабан. «Бляшаний барабан» Гюнтера Грасса, або чи розуміємо ми світ, у якому існуємо? Електронний ресурс. URL: <https://coollib.cc/b/337023/read> (дата звернення: 24.10.2025)
6. Дегтяренко В. С. Лінгвопоетичне трактування синтаксичних особливостей прози Г. Грасса. У кн.: Іноземна філологія на межі тисячоліть. Харків : Константа, 2000. С. 308–309. (Опис частини книги/збірника).
7. Затонський Д. «Бляшаний барабан» Гюнтера Грасса або Чи розуміємо ми світ, у якому існуємо. У кн.: Грасс Г. Бляшаний баран. Роман. Київ : Юніверс, 2005. С. 5–37.
8. Істоміна О. М. Творчість Г. Грасса в оцінці літературної критики. 2024. Електронний ресурс. URL: <https://md-eksperiment.org/post/20240319-tvorchist-g-grassa-v-otsintsi-literaturnoyi-krytyky> (дата звернення: 24.10.2025)
9. Маценка С. Від індивідуальної до культурної пам'яті: історія в літературному форматі (на прикладі автобіографічної книги «за чищенням

цибулі” Г. Грасса та розгорнутих навколо неї літературних дебатів). Вісник Львівського університету. Серія іноземні мови. 2012. Вип. 19. С. 270–277.

10. Шевців Г. М. Основні характеристики «Данцізької трилогії» Гюнтера Грасса. У кн.: *Society and personality in modern communication discourse: problems and ways of solving them : The X International scientific and practical conference, March 10-12, 2025, Krakow, Poland*. Krakow : European Conference, 2025. Р. 146–150. Електронний ресурс. URL: <https://eu-conf.com/> (дата звернення: 20.08.2025).

11. Arnds P. Günter Grass and magical realism. In: *The Cambridge Companion to Günter Grass* / ed. by S. Taberner. Cambridge : Cambridge University Press, 2010. Р. 52–66. Електронний ресурс. URL: <https://www.cambridge.org/core/books/abs/cambridge-companion-to-gunter-grass/gunter-grass-and-magical-realism/005CC19E4695290ADD5E69CE80C35242>

12. Baumann B., Oberle B. *Deutsche Literatur in Epochen*. Max Hueber Verlag, 1996. 368 S.

13. Bruhn J. та ін. Media representation : Film, music and painting in literature. In: *The aesthetics of literary communication: essays on the ethics of writing and reading in contemporary literature* / ed. by V. Dimitrov, L. Lutas. Newcastle upon Tyne : Cambridge Scholars Publishing, 2017. Р. 163–193. Електронний ресурс. URL: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1612827/FULLTEXT01.pdf> (дата звернення: 24.10.2025).

14. Cohn D. *The Distinction of Fiction*. Baltimore : Johns Hopkins University Press, 1999. 197 p.

15. Dash Arts. 5 things you should know about Günter Grass. Електронний ресурс. URL: <https://www.dasharts.org.uk/blog/europeans-gnter-grass> (дата звернення: 24.10.2025).

16. Deutsche Lyrik Carpe diem. Martin Opitz. Aufnahme 2009. Електронний ресурс. URL: <https://www.deutschelyrik.de/carpe-diem.html> (дата звернення: 24.10.2025).
17. Grass, Günter (Wilhelm), біографія. Encyclopaedia.com. Електронний ресурс. URL: <https://www.encyclopedia.com/arts/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/grass-gunter-wilhelm> (дата звернення: 24.10.2025).
18. Grass G. Europarat Symposium in Florenz. У кн.: Der Schriftsteller als Zeitgenosse. München, 1999. S. 114.
19. Fludernik M. Metaphors of confinement: The prison in fact, fiction, and fantasy. Oxford : Oxford University Press, 2019. 848 p.
20. Goethe-Institut – «Small suburb of Danzig, Langfuhr ... provincial lower-middle class atmosphere ... parents owned a grocery shop». Електронний ресурс. URL: <https://www.goethe.de/ins/in/en/cul/mag/20842890.html> (дата звернення: 24.10.2025).
21. Grass G. Die Meinungsfreiheit des Künstlers in unserer Gesellschaft. Rede vor dem Europarat-Symposium in Florenz. У кн.: Der Schriftsteller als Zeitgenosse. München, 1999. S. 114.
22. Grass G. Peeling the Onion. / transl. by M. Heim. Orlando : Harcourt, Inc., 2008. 425 p.
23. Grass G. Die Blechtrommel. Darmstadt-Berlin-Spandau-Neuwied am Rhein : Hermann Luchterhand Verlag GmbH, 1960. Електронний ресурс. URL: <https://www.rulit.me/books/dieblechtrommel-download-411836.html> (дата звернення: 24.10.2025).
24. Grass G. Die Blechtrommel. München : Deutscher Taschenbuch Verlag, 2002. 782 s.
25. Günter Grass. Encyclopaedia Britannica / The Editors of Encyclopaedia Britannica. Оновлено 12.10.2025. Електронний ресурс. URL: <https://www.britannica.com/biography/Gunter-Grass> (дата звернення: 24.10.2025).

26. Günter Grass. Gedichte und Kurzprosa. Liechtensteinische Landesbibliothek. Электронный ресурс. URL: <https://doc1.bibliothek.li/aar/000A051761.pdf> (дата звернения: 24.10.2025).
27. Grass G. Günter Grass: Was gesagt werden muss – Dokumentation des Originaltextes beim Tagesspiegel. Электронный ресурс. URL: <https://www.tagesspiegel.de/politik/was-gesagt-werden-mussdas-gedicht-im-wortlaut-6406858.html> (дата звернения: 24.10.2025).
28. Gupta T. Beat the Drum Again: Revisiting Grass' The Tin Drum Through a Postmodern Lens. GAP BODHI TARU: A Global Journal of Humanities. 2021. Vol. IV, Iss. IV (Oct.–Dec.). Электронный ресурс. URL: <https://www.gapbodhitaru.org/> (дата звернения: 24.10.2025).
29. Hatfield H. Günter Grass: The Artist as Satirist. In: Criticism : Grass, Günter (Vol. 22). Электронный ресурс. URL: <https://www.enotes.com/topics/gunter-grass/criticism/grass-gunter-vol-22/henry-hatfield> (дата звернения: 24.10.2025).
30. Hatfield H. W. The Poetics of Memory in Günter Grass's Work. In: Günter Grass's Danzig Quintet: Explorations in the Poetics of Memory / ed. by G. C. R. Martin. Toronto ; Buffalo ; London : University of Toronto Press, 2017. P. 111–134. Электронный ресурс. URL: <https://www.degruyterbrill.com/document/doi/10.3138/9781442670600-007> (дата звернения: 24.10.2025).
31. Wedgwood C. V. The Thirty Years War. Электронный ресурс. URL: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.46416/page/n5/mode/2up> (дата звернения: 24.10.2025).
32. Jendrowiak S. Günter Grass und die "Hybris" des Kleinbürgers. Heidelberg : Winter, 1979. 376 s.
33. Joosten J., Parry C. Reading Die Blechtrommel throughout Europe: Introduction. In: The Echo of Die Blechtrommel in Europe: Studies on the Reception of Günter Grass's The Tin Drum / ed. by J. Joosten, C. Parry. Leiden : Brill, 2016. P. 1–21.

34. Jürgs M. Bürger Grass Biografie eines deutschen Dichters. München : Goldmann Verlag, 2004. 448 S.
35. Koopmann H. Günter Grass: Das erzählerische Werk. München : C.H. Beck, 1999. 128 p.
36. Landesinstitut für Schulqualität und Lehrerbildung Sachsen-Anhalt (LISA). Lektüreempfehlungen Deutsch für das Gymnasium. 2022. Электронный ресурс. URL: https://lisa.sachsen-anhalt.de/fileadmin/Bibliothek/Politik_und_Verwaltung/MK/LISA/Unterricht/Lehrplaene/Gym/Anpassung_2022/Lektuereempfehlungen_Deu_01082022.pdf (дата звернения: 25.10.2025).
37. Love-Books Review. Электронный ресурс. URL: <https://love-books-review.com/reviews-by-author/guenter-grass/> (дата звернения: 24.10.2025).
38. Magical realism: theory, history, community / ed. by L. P. Zamora, W. B. Faris. Durham, N.C. : Duke University Press, 1995. IX, 581 p. ISBN 0822316404. Электронный ресурс. URL: https://archive.org/details/magicalrealismth0000unse_als2 (дата звернения: 24.10.2025).
39. May-Chu K. Border Poetics: Contemporary German and Polish Literary Intersections : a dissertation submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy (German) / Karolina May-Chu ; University of Wisconsin-Madison. Madison, 2017. 320 p.
40. Mews S. The Cambridge Companion to Günter Grass. Monatshefte. 2011. Vol. 103, Iss. 1. P. 150–152. Электронный ресурс. URL: https://www.researchgate.net/publication/236805372_The_Cambridge_Companion_to_Gunter_Grass (дата звернения: 19.10.2025).
41. Miles K. Günter Grass. In: Criticism : Grass, Günter (Vol. 15). Электронный ресурс. URL: <https://www.enotes.com/topics/guenter-grass/criticism/grass-gunter-vol-15/keith-miles> (дата звернения: 24.10.2025).
42. Moser S. Günter Grass : Romane und Erzählungen. Berlin : Erich Schmidt Verlag, 2000. 194 S.

43. Nayhauss H. C. G. v. Einsichten und Ordnungsversuche. Bern; Berlin; Frankfurt a. M.; New York; Paris; Wien : Lang, 1998. 254 S.
44. New York University. Syllabus for course GERM-UA 9111. Berlin : NYU Global Programs, 2024. С. 42. Электронный ресурс. URL: https://www.nyu.edu/content/dam/nyu/globalPrgms/documents/berlin/academics/syllabi/spring-2025/Syl_Berlin_GERM-UA9111_Brass_Fall2024_15.pdf (дата звернення: 25.10.2025).
45. NPR. Vitale T. Günter Grass, Who Confronted Germany's Past As Well As His Own, Dies At 87. Электронный ресурс. URL: <https://www.wusf.org/2015-04-13/gunter-grass-who-confronted-germanys-past-as-well-as-his-own-dies-at-87> (дата звернення: 24.10.2025).
46. O'Donoghue H. Madness, Mythology, and Mitteleuropa: Günter Grass's Transformation of Old Norse Myth in The Tin Drum. In: Cultural Legacies of Old Norse Literature / ed. by C. Crocker, D. Geeraert. Newcastle upon Tyne : Cambridge Scholars Publishing, 2022. P. 141–261.
47. Preece J. The life and work of Gunter Grass: literature, history, politics. London : Springer, 2016. 243 p.
48. Schulze M. Günter Grass: Werk und Wirkung. Berlin ; Boston : De Gruyter, 2014. 350 p.
49. Stern J. P. Günter Grass's Uniqueness. London Review of Books. 1981. Vol. 3, No. 2. Электронный ресурс. URL: <https://www.lrb.co.uk/the-paper/v03/n02/j.p.-stern/guenter-grass-s-uniqueness> (дата звернення: 25.10.2025).
50. The Paris Review, інтерв'ю з Гюнтером Грассом («The Art of Fiction No. 124»). Электронный ресурс. URL: <https://www.theparisreview.org/interviews/2191/the-art-of-fiction-no-124-gunter-grass> (дата звернення: 24.10.2025).
51. The Tin Drum (by Günter Grass). Love Books Review. Электронный ресурс. URL: <https://love-books-review.com/blog/the-tin-drum-by-guenter-grass/> (дата звернення: 24.10.2025).

52. Malchow T. B. Günter Grass and the Genders of German Memory, розділ „Grass’s Biography in Context: 1927-1959». Електронний ресурс. URL: <https://resolve.cambridge.org/core/books/abs/gunter-grass-and-the-genders-of-german-memory/grasss-biography-in-context-19271959/D089CD2B0303F08F9FA8804AAE8845EE> (дата звернення: 24.10.2025).

53. Wagenbach K. Günter Grass. In: Schriftsteller der Gegenwart. Deutsche Literatur. Dreiundfünfzig Portraits. Olten und Freiburg im Breisgau, 1963. S. 123–148.